

Šeböková, Kristína

Doklady sasánovského vplyvu na vojenstvo Rímskej ríše v období neskorého principátu a neskorej antiky v archeologických prameňoch

Studia archaeologica Brunensia. 2023, vol. 28, iss. 1, pp. 143-176

ISSN 1805–918X (print); ISSN 2336–4505 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SAB2023-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78150>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20230627

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Doklady sasánovského vplyvu na vojenstvo Rímskej ríše v období neskorého principátu a neskorej antiky v archeologických prameňoch

Archaeological evidence of Sasanian influence on the military of the Roman Empire in the Late Principate and Late Antiquity

Kristína Šebőková

Abstrakt

V roku 224 sa v oblasti rímskeho východu objavil nový súper pre Rímsku ríšu v podobe novovzniknutej Novoperzskej (Sasánovskej) ríše. Na novú hrozbu musela zareagovať aj rímska armáda a táto reakcia so sebou priniesla aj zmeny vo výzbroji, výstroji a stratégii, o ktorých sa predpokladá, že častokrát vychádzali práve zo sasánovských vplyvov. Avšak, ako ukázala sumarizácia dostupných informácií o dokladoch týchto vplyvov, ich presvedčivé doloženie v archeologických prameňoch je z viacerých dôvodov mnohokrát problematické a iba zriedkakedy je možné danú zmenu vo výzbroji či výstroji úplne naisto pripísať práve vplyvom z perzského prostredia.

Kľúčové slová

neskorá antika, Novoperzská ríša, Sasánovci, rímska armáda, militária, sasánovský vplyv, archeologické pramene

Abstract

In AD 224, an old rival has reappeared in the territory of the Roman East, represented by the newly founded Neo-Persian (Sasanian) Empire. The Roman army also had to react to this new threat and this reaction brought changes in military equipment and strategy, which are often assumed to have stemmed from Sasanian influences. However, as a summary of available information on these influences has shown, their convincing manifestation in archaeological sources is, for several reasons, often problematic and only rarely it is possible to safely assign certain changes in militaria to influences from the Persian environment.

Keywords

Late Antiquity, Neo-Persian Empire, Sasanians, Roman army, militaria, Sasanian influence, archaeological sources

1. Úvod¹

V období druhej polovice 3. storočia sa Rímska ríša nachádzala v stave, ktorý je historikmi označovaný ako kríza Rímskeho impéria. Jej hranice boli po celej svojej dĺžke vážne ohrozované nepriateľmi, ktorých Rimania súhrnne označovali ako barbarov. Jedným z takýchto zdrojov rímskeho ohrozenia sa stala aj novovzniknutá Novoperzská, alebo ako tiež býva často označovaná, Sasánovská ríša. Hoci bola oficiálne založená až v roku 224, jej moc rýchlo vzrastala a pre Rím sa stala skutočne rešpekt vzbudzujúcim súperom (obr. 1).

Až v niekoľkých posledných dekádach začal medzi odborníkmi vzrastať záujem o toto turbulentné obdobie rímskych dejín. Vďaka tomu sa ich pozornosť obrátila aj smerom k Sasánovskému impériu a jeho predchodcom. Dovtedy bolo možné nájsť iba malé množstvo monografií a špecializovaných štúdií venujúcich sa tejto tematike. Keďže je však obdobie krízy považované v rámci historického výskumu za komplikované obdobie, historici sa často vo svojich názoroch nezhodnú, a to vedie k intenzívnym diskusiám (Hekster 2008, ix).

Viac než štyri storočia pretrvávajúce vzťahy medzi Rímom a jedným z jeho východných susedov neboli utvárané iba vojnou, ale aj s ňou sa striedajúcimi obdobiami priateľských kontaktov. Napriek tomu boli práve vojnové konflikty výrazným faktorom, ktorý pomáhal utvárať dejiny tejto oblasti rímskeho sveta a boli častokrát dôvodom na adaptáciu rôznych vplyvov a aspektov Rímskou ríšou, presnejšie, jej armádou.

Tento článok sa snaží na niekoľkých vybraných aspektoch rímskeho vojenstva zamerať najmä na zhrnutie súčasných dostupných poznatkov a o nájdenie odpovedí na otázky: Existujú skutočne zreteľné vplyvy pochádzajúce z perzského prostredia Sasánovskej ríše na rímsku výzbroj a výstroj, alebo sa jedná len o literárnu tradíciu? Je možné takéto prípadné vplyvy pre-

svedčivo dokázať? Existuje na to dostatočná dostupná archeologická pramenná základňa?

Na záver autorka považuje tiež za dôležité poznamenať, že absolútna väčšina dostupných antických prameňov zaoberajúcich sa touto tematikou bola vytvorená obyvateľmi Rímskej ríše, a teda bola silne ovplyvnená ich pohľadom na svet. Ako uvádzajú B. Dignas a E. Winter (2007, 1–2) v úvode svojej monografie *Rome and Persia in Late Antiquity*, naše zdroje reflektujú dlhodobé predsudky voči odlišným zvykom, náboženskej organizácii, jazykom a formám vlády krajín na východe. Výsledkom bol už v dobe antiky vznik širokej priepasti, ktorá oddeľovala západnú a východnú kultúru. Preto by bolo ľahké označiť celú túto tematiku jednoducho za konflikt medzi „civilizovaným“ rímskym a necivilizovaným „barbarským“ svetom. Tento fenomén sa však nevyskytoval iba v období antiky, ale objavuje sa aj dnes, a preto je nevyhnutné sa pri štúdiu problematiky, akou sú napríklad rímsko-perzské vzťahy, takému prístupu vyhnúť.

2. Kritika prameňov

2.1 Písomné pramene

Primárne písomné zdroje vzťahujúce sa k obdobiu popisovanému v tomto článku sú skutočne rôznorodého charakteru, v jednotlivých obdobiach sú však rozdistribuované nerovnomerne a väčšina z nich nie je bez svojich problémov (Drijvers 2009, 442).

Ako sa mnohí súčasní odborníci zhodujú (napr. Frye 1984, 287; Dignas – Winter 2007, 1–2; Drijvers 2009, 442), najväčším problémom primárnych prameňov je fakt, že sú písané z pohľadu dvoch súperiacich veľmocí. To sa dá najlepšie pozorovať pri dielach rímskych a gréckych autorov. Antickí autori sa vo svojich dielach snažili Sasánovskú ríšu vykresliť ako ag-

resora, ktorý ohrozuje Rímske impérium a snaží sa expandovať na jeho úkor. Táto zaujatosť sa následne často zvykla odrážať aj v neskorších vedeckých prácach, no pre vytvorenie si objektívneho obrazu vtedajšej doby je potrebné sa jej vyhnúť.

Naopak z oblasti Sasánovskej ríše nie sú dochované žiadne naratívne historiografie podobné tým západným. Tie písomné pramene, ktoré sú nám prístupné, pozostávajú z kamených reliéfov s kráľovskými nápismi a neskorších arabsky a novoperzsky písaných zdrojov. Kráľovské nápisy, ktoré bývajú ako zdroje informácií používané najčastejšie, boli často sasánovskými panovníkmi využívané ako nástroje kráľovskej propagandy, čo je potrebné pri práci s nimi zohľadniť. Najdôležitejším príkladom sú *Res gestae divi Saporis* v Naqsh-e Rostam, no tento prameň nám neposkytuje žiadne informácie ohľadom záležitostí ako sú napríklad sociálna a administratívna štruktúra Sasánovskej ríše. Je relevantný iba pre 3. storočie a nemá žiadne analógie v neskorších storočiach (*Drijvers* 2009, 442). Arabsky a novoperzsky písané zdroje, ktoré sú nám dnes dostupné, boli napísané vo výrazne neskoršom období a často sa jedná o preklady starších diel.

Ďalším problémom je fakt, že väčšina prameňov nepochádza od očitých svedkov udalostí, ale je sekundárnym zdrojom. Viaceré pramene boli navyše napísané s výrazným časovým odstupom a ich spoľahlivosť tak klesá. Mnohé čerpajú zo starších zdrojov pre interpretáciu svojej vlastnej doby (*Frye* 1984, 287). Dôležitou výnimkou je Ammianus Marcellinus, ktorý bol očitým svedkom vojenskej výpravy cisára Iuliana a jeho dielo tak poskytuje informácie vo forme primárneho zdroja.

Nám dostupná pramenná základňa by sa dala rozdeliť do niekoľkých kategórií, pri všetkých sú spomenuté tie najvýznamnejšie pramene (podľa: *Frye* 1984, 287–291; *Drijvers* 2009, 442; *Bivar* 1972, 287–288; *iranicaonline.org*):

I. historiografické zdroje z rímskeho prostredia:

- a) grécky píšuci autori: Cassius Dio (155–235, opisuje udalosti do roku 229), Herodianos (cca 170–cca 250, opisuje udalosti do roku 238), Sozomenos (?–cca 448, opisuje udalosti do roku 422), Priscos (cca 415–?, opisuje udalosti do roku 474), Zosimos (cca 460–cca 520, opisuje udalosti do roku 410), Agathias Scholastikos (536–582, opisuje udalosti do roku 578);
- b) latinsky píšuci autori: *Scriptores Historiae Augustae* (dielo napísané niekedy medzi 2. pol. 4. st. a rokom 425, opisuje udalosti do roku 285), Eusebios z Caesaree (cca 265–338, opisuje udalosti do roku 325), Aurelius Victor (cca 320–cca 390, opisuje udalosti do roku 361), Eutropius (cca 320–cca 390, opisuje udalosti do roku 363), Ammianus Marcellinus (cca 330–cca 391/400, opisuje udalosti do roku 378);

II. sasánovské kráľovské nápisy: *Res gestae divi Saporis* v Naqsh-e Rostam (nápisy vytesané do kameňa sa týkajú kráľov Ardašira I.,² Šápura I.³ a Narseho⁴);

III. arménske zdroje (kresťanské): Agathangelos (2. polovica 5. st.), P'awstos (lat. Faustus) z Byzantia (2. pol. 5. st., opisuje udalosti do roku 385), Lazar P'Arpec'i (443/453 – ?, opisuje udalosti do roku 485);

IV. sýrske zdroje (kroniky): Měšihā-Zēkā – Kronika z Arbela (napísané v 6. st., opisuje udalosti do cca roku 550), Kronika z Edessy (autor je neznámy, opisuje udalosti do cca roku 550);

V. stredoperzsky písané zdroje: Kār-nāmag ī Ardašir ī Pābagān (autor je neznámy, napísané najskôr po roku 706), Ferdowsī – Šāh-nāma

(napísané v 11. st.), Xwadāy-Nāmag (Kniha vládcov) (napísané v 1. pol. 7. st., dnes je stratená);

VI. arabsky a novoperzsky písané zdroje: Ta'bari, – Ta'rik al-rosul wa'l-moluk (Anály vice-rozvestcov a kráľov) (napísané v 9. st.);

VII. kresťanské zdroje: kroniky: Nestoriánska kronika Séerta (napísaná v 13. st., jazykom je arabčina), Eutychiova kronika (napísaná v 10. st., jazykom je arabčina); skutky mučeníkov; cirkevné dejiny;

VIII. zdroje zaoberajúce sa geografiou:

a) perzské zdroje: Eštqakri Abū Eshāq Ebrāhīm – Ketāb al-masālek wa'l-mamālek (napísané v 10. st.), Ya'qūbī – Kitāb al-Buldān (napísané v 9. st.), Ebn al-Faqīh al-Hamadānī – Ketāb akbār al-boldān (napísané v 9. st.), al-Muqaddasī (10. st.), Aḥmad ibn Rusta Iṣfahānī⁵ (10. st.), Ibn al-Balkhī – Hodud al-'Ālam (napísané v 10. st.);

b) antické zdroje: Paulus Orosius – Geographi Latini Minores (napísaná v 4./5. st.), Anonymná geografia z Ravenny (autor je neznámy, napísaná na konci 7. / začiatku 8. st.), Tabula Peutingeriana (autor je neznámy, vytvorená v 13. st. podľa rímskej predlohy);

IX. ostatné zdroje: iné žánre písomných prameňov: Heliódorus z Emesy – Aethiopica (napísaná v 4. st.), Notitia Dignitatum (napísaná v 4./5. st.), Iulianus Apostata – Panegyrik na počesť cisára Constantia (napísaný pravdepodobne v 355), Mauricius Tiberius / Herakleios – Stratekigon (napísaný v čase ich vlády 582–602/610–641), Arrianos – Ars tactica (napísaná v 136/137); nápisy; papyry; ostraká; mince; pečate; nápisy súvisiace s architektúrou a umením.

2.2 Archeologické pramene a východiská

Archeologické pramene k obdobiu, ktorým sa zaoberá táto práca, tvoria dôležitý zdroj nových informácií. Okolnosti, za ktorých boli archeologické nálezy uložené a ktorých súčasť tvoria, výrazne ovplyvňujú spôsob, akým sú interpretované (*Bishop – Coulston 2006, 23*).

Najdôležitejšou referenčnou lokalitou je nepochybne Dura-Europos. Vďaka množstvu získaných nálezov táto lokalita odporuje zaužívanému zvyku väčšinu výzbroje a výstroje, aj tej poškodenej, po skončení konfliktu pozbierať a druhotne využiť (*Bishop – Coulston 2006, 26*).

Zbierka vojenských artefaktov z Dury-Europos má obrovský význam ako pre odborníkov zaoberajúcich sa Rímskou ríšou, tak aj pre tých venujúcich sa štúdiu sasánovského sveta, keďže zbierka obsahuje aj niekoľko kusov, o ktorých sa predpokladá, že patrili útočníkom. Tieto predmety sú v súčasnosti jedinými známymi vojenskými artefaktmi z raného sasánovského obdobia (*James 2004, 4*). Zbierka je však významná aj pre rímsky svet vďaka kombinácii niekoľkých vlastností – jedná sa o veľmi veľkú a rozmanitú zbierku; jej veľká časť je nezvyčajne dobre dochovaná; zostáva jedinou skutočne značnou vojenskou zbierkou z rímskeho východu; bola získaná z pozoruhodne archeologicky a dokumentačne bohatého kontextu; tento kontext – mestská vojenská základňa – je nezvyčajne podrobne preskúmaný; veľké množstvo materiálu je datované do polovice 50. rokov 3. storočia (*James 2004, 4*).

Vojenská archeológia na tejto lokalite pozostáva z vojenského vybavenia a súvisiacich artefaktov, objektov (múry, veže a ďalšie budovy, postavené alebo prispôbené pre posádku) a zariadení slúžiacich na obliehanie. Vykopávky tiež priniesli množstvo dôležitých vyobrazení vojakov a vojny, bohatú zbierku písomných prameňov vrátane veľkého počtu formálnych nápi-

sov a grafitov a skupinu textov na papyrusoch. Materiál z Dury-Europos je však náročnejší na interpretáciu, pretože doteraz sa iba málo rozumie širšiemu regionálnemu pozadiu a archeologickému kontextu, v ktorom sa nachádza (James 2004, 4–5).

Ako sa pri zbieraní informácií a literatúry ukázalo, hoci vojenská archeológia patrí k dôležitým odvetviam klasickej archeológie, aj ona má svoje slabšie stránky.

Až donedávna mali štúdiá vojenskej archeológie tendenciu zameriavať sa skôr na to nezvyčajné alebo zaujímavé, namiesto toho rutinného či každodenného (Bishop – Coulston 2006, 23). Zároveň platí, že publikácie dôležitých zbierok rímskej výbroje a výstroje často vykazujú vlastnosti, ktoré môžu ich štúdium značne skomplikovať. M. C. Bishop a J. C. N. Coulston (2006, 23) vo svojej monografii *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*, ktorá je dodnes jednou z najdôležitejších publikácií zameraných na vojenské vybavenie rímskej armády, uvádzajú ako najbežnejšie problémy slabú kvalitu, alebo niekedy úplnú absenciu publikácií veľkého množstva archeologických nálezov. Navyše množstvo artefaktov bolo získaných s malým množstvom alebo žiadnymi archeologickými informáciami o ich nálezovom kontexte, čo značne komplikuje ich datovanie (Bishop – Coulston 2006, 23).

Ďalším problémom je výrazne nižší počet publikácií venujúcich sa oblastiam na východných hraniciach Rímskej ríše, predovšetkým v porovnaní s množstvom prác zaoberajúcich sa limitom v provinciách na európskom území. Kým publikácií venujúcich sa historickému vývoju v danom regióne je ešte pomerne veľké množstvo, tých archeologicky zameraných je poskromnejšie.⁶

Východná hranica Rímskej ríše je totiž, v porovnaní s hraničnými oblasťami napríklad v Británii alebo na Rýne, regiónom, kde sa dlhodobo uskutočňovalo iba pomerne malé

množstvo systematických výskumov (Shelagh 1995, 10; James 2004, 5). Existuje preto viacero geografických (pomerne ťažko dostupný terén a náročné klimatické podmienky), politických a výskumných dôvodov (Shelagh 1995, 10). Iba v posledných desaťročiach sa situácia zlepšuje a východnej časti Rímskeho impéria sa dostáva väčšej pozornosti. Aj tam, kde však k väčším výskumom v posledných obdobiach dochádza, sa objavuje problém s dochovaním časti materiálu kvôli nepriaznivým klimatickým podmienkam týchto regiónov (James 2004, 5).

To všetko vedie k skutočnosti, že prác zameraných na získané archeologické nálezy, predovšetkým systematických výkopových publikácií z tých výskumov, ktoré prebiehali, nie je veľa, alebo nie sú bežne dostupné. Viaceré z výskumov na konečnú publikáciu stále iba čakajú. Práca S. Jamesa *The Excavations at Dura Europos conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters 1928 to 1937. Final Report VII. The Arms and Armour and other Military Equipment* je jednou z mála výnimiek, no väčšine ostatných lokalít, aj tých významnejších, publikácia takéhoto formátu chýba.

Podobne je to s publikáciami nálezov a lokalít priamo z oblasti niekdajšej Sasánovskej ríše, či už sa jedná o literatúru napísanú odborníkmi zo západu, alebo perzskú. Archeológia tohto obdobia je totiž skôr v začiatkoch a jedná sa o postupne sa rozvíjajúce odvetvie.⁷ V 20. rokoch 20. storočia sa začali archeologické výskumy zameriavať na sasánovské lokality, napríklad nemecko-americký výskum v Tisfūne, pokračovaní Talianmi; francúzsky výskum v Bišāpure, pokračovaní Iráncami; americký výskum v Qašr-e Abū Našr a Ešṭaqr. Po nich nasledovali ďalšie výskumy – francúzsky a americký v Ayvān-e Karḡa a Jondišāpūre, nemecký v Taḡt-e Solaymāne, britský v Tammiše, iránsky v Kangāvare a iránsko-nemecký v palácoch vo Firūzābāde.⁸

Ako sa ukázalo, jednoznačne preukázať konkrétnu oblasť, alebo kultúrny okruh, z ktorého daný vplyv pochádza, je častokrát veľmi obtiažne, alebo niekedy až nemožné. Väčšia časť publikácií, ktoré sa tematike rímskych zbraní a výstroje a ich potenciálnemu pôvodu venujú, sa teda často obmedzuje iba na všeobecné konštatovania o možnom perzskom vplyve toho ktorého elementu. Ako to uvádza Ch. Miks (2007, 127) vo svojej práci *Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaserzeit*, to, či kontakt so sasánovskou výzbrojou počas vojenských konfrontácií v priebehu 3. storočia mohol viesť aj k návrhom na niektoré zmeny v rímskych zbraniach a výstroji, nie je možné s určitosťou povedať kvôli nedostatku archeologických nálezov, a teda je ťažké rozhodnúť, či tieto vplyvy pochádzajú z raného sasánovského obdobia. Vo všeobecnosti totiž je z oblasti Sasánovskej ríše známych a publikovaných pomerne málo nálezov týkajúcich sa vojenskej výzbroje a výstroje a aj nálezy, ktoré sú známe, častokrát pochádzajú z kontextov bez poriadnej dokumentácie. To všetko skúmanie ďalej komplikuje a dôležitým zdrojom informácií tak zostávajú aj ikonografické pramene.

Vo všeobecnosti je archeológia zameraná na oblasti na východe Rímskej ríše, či už vo vnútri rímskych hraníc alebo za nimi, odvetvím, ktoré sa začalo výraznejšie rozvíjať najmä v posledných desaťročiach a poskytuje tak veľa možností na výskum do budúcnosti.

3. Historický kontext

3.1 Vznik a nástup moci Sasánovskej Perzie

Založenie Novoperzskej ríše sa tradične datuje do roku 224 n. l. Predchádzalo jej postupné oslabovanie moci Partskej ríše v predchádzajúcich storočiach a osudným sa jej stal mocenský

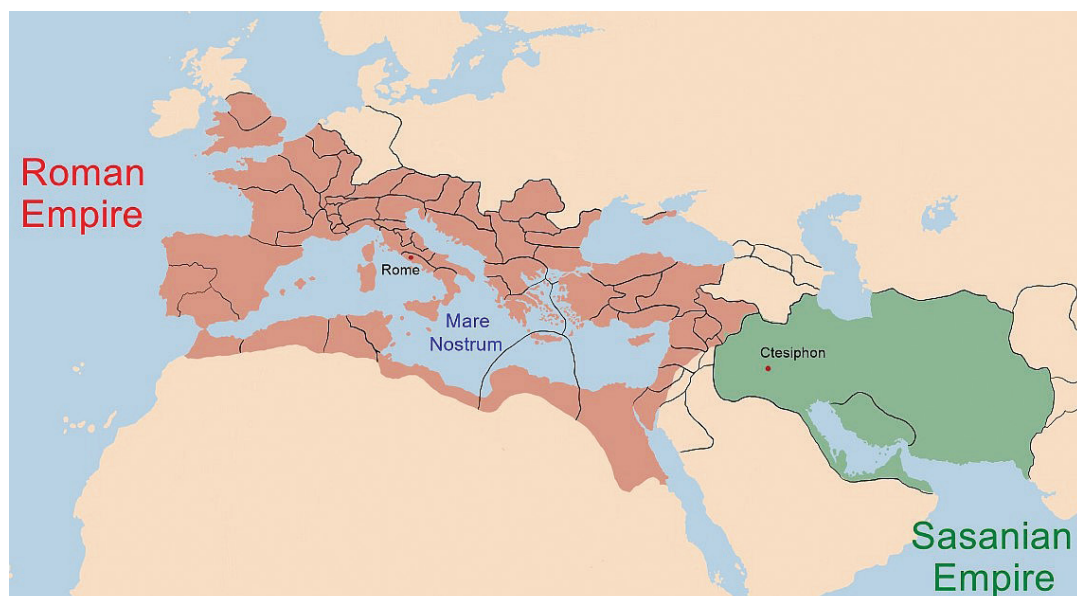
spor medzi dvoma príslušníkmi vládnucej askániovskej (lat. Arsacides) dynastie. Spor o trón poskytol Sasánovcom – miestnym vodcom z regiónu Párs v juhovýchodnej Perzii – možnosť vzbúriť sa, nahradiť Askániovcov a konsolidovať svoju vlastnú moc (Drijvers 2009, 446).

Zakladateľ novej ríše Ardašir, po víťazstve nad Askániovcami v bitke pri Hormozdgāne, oficiálne nastúpil na trón, hoci presný rok je problematický. Rok 224 sa zdá byť najpravdepodobnejším dátumom, prípadne to mohol byť až rok 227 (Frye 1984, 292; Edwell 2021, 57). Od tohto bodu končí obdobie Partskej a začína obdobie Sasánovskej ríše.

Po zabezpečení východných hraníc Ardašir obrátil svoju pozornosť na západ. Napriek tomu, že obom, Rimanom aj Peržanom, sa z času na čas podarilo dostať pomerne hlboko na územie toho druhého, hlavným bodom ich záujmu boli bohaté mestá, častokrát obchodné centrá, v severnej Mezopotámii, ktoré sa nachádzali v pohraničnej oblasti týchto dvoch krajín. Podobne na tom bola aj oblasť Arménie, ktorej územie obe ríše chceli získať pre seba a využiť ho ako nárazníkový štát.

Už pred začatím Ardaširovho ťaženia došlo k prebehnutiu niekoľkých rímskych jednotiek na perzskú stranu. Číra Ardaširova charizma spôsobila dezerciu mnohých rímskych oddielov k Sasánovcom.⁹ Je možné, že Ardašir podporil vzburu proti Flaviovi Heracliovi, správcovi Mezopotámie. Rímske jednotky v Mezopotámii a Sýrii trpeli slabou disciplínou a nízkou morálkou práve vtedy, keď sa Ardašir chystal zaútočiť (Farrokh 2007, 184).

Vojenské ťaženie proti Rímskej ríši začalo v roku 229 a pravdepodobne v roku 230 sa Ardaširovým prvým cieľom na jeho ťažení na rímske územie stali Hatra a Nisibis, ktoré sa nachádzalo na sever od Hatry (Dignas – Winter 2007, 19). Hatra mala pre Rím veľký význam už od ich vojenských operácií na území Mezopotámie, ale tento význam ešte značne narástol v priebehu

Obr. 1. Mapa Rímskej a Sasánovskej ríše za vlády Ardašira I. (podle: <https://www.worldanvil.com/w/rome-and-the-sasanid-empire/a/introduction-to-rome-and-the-sasanids-article>)

Fig. 1. Map of the Roman and the Sasanian Empire during the reign of Ardashir I (source: <https://www.worldanvil.com/w/rome-and-the-sasanid-empire/a/introduction-to-rome-and-the-sasanids-article>)

2. a 3. storočia (Palermo 2019, 43). Ardaširovi sa tentokrát nepodarilo dobyť ani Hatru, ani Nisibis, no jeho jednotky plienili územie západne od nich. Po nástupe nového rímskeho cisára, Alexandra Severa, došlo k pokusu riešiť situáciu mierovou cestou, no tento pokus nevyšiel. Cisárovi sa podarilo zreorganizovať rímsku armádu na východe a podnikol protiútok, v roku 233 bol však v bitke pri Țisfūne porazený (Farrokh 2007, 184–185; Edwell 2021, 72–73). Ardašir však v ofenzíve nepokračoval, v súčasnosti prevažuje názor, že to bolo kvôli vyčerpaniu a veľkým stratám na sasánovskej strane (Farrokh 2007, 186). Vo všeobecnosti je protiútok Alexandra Severa považovaný za úspešný, keďže perzský postup na rímske územie zastavil. Peržania sa stiahli z rímskeho územia a bol nastolený status quo ante bellum (Dignas – Winter 2007, 19).

V roku 235 bol Alexander Severus zavraždený a politický nepokoj, ktorý bol takto vyvolaný,

využil Ardašir na ďalší útok proti Rímu. Medzi rokmi 238 až 240/1 sa mu podarilo dobyť Nisibis, Țarrān (lat. Carrhae) a tiež Hatru (Edwell 2021, 74).

V roku 241 Ardašir I. zomrel a na tróne ho vystriedal jeho syn Šapur I. V roku 243 rímsky cisár Gordianus III. vytiahol so svojou armádou z Antiochie na východ, prekročil Euphrates a podarilo sa mu získať späť pod rímsku nadvládu Nisibis aj Țarrān, zvíťaziť v bitke pri Resaine a dostať sa až na územie samotnej Sasánovskej ríše. Ďalšiemu postupu Rimanov zabránilo víťazstvo Šapura v bitke pri Mišiku na začiatku roku 244 (Dignas – Winter 2007, 22), pričom je možné, že samotný Gordianus padol práve počas boja. Hoci bol opäť nastolený status quo, Rimania museli Peržanom zaplatiť 500 000 denarii ako výkupné za vojakov a stratili svoj vplyv v Arménii (Dignas – Winter 2007, 19; Farrokh 2007, 187; Edwell 2021, 79).

Mier z roku 244 však vydržal iba niekoľko rokov. Konflikt medzi Rómom a Perziou týkajúci sa Arménie však spôsobil, že od roku 252 sa vojna rozhorela nanovo (*Dignas – Winter 2007, 22; Edwell 2021, 93*).

Sasánovské ťaženie na rímske územie trvalo niekoľko rokov a pre Rím bolo obzvlášť zničujúce. Predpokladá sa, že na začiatku ťaženia Peržania dobyli a na krátku dobu ovládali Duru-Europos, no Rimanom sa ju podarilo dobyť späť (*Edwell 2021, 100*). Šapur následne zvíťazil nad rímskym vojskom v bitke pri Barbalisse, v ktorej mal poraziť armádu o sile 60 000 vojakov. Následne napadol a plienil provinciu Sýriu, dobyl Hierapolis, dostal sa až po Antiochiu a toto tretie najväčšie mesto Rímskeho impéria sa mu takisto podarilo získať. V roku 255, 256 alebo 257 bola tiež znova a tentokrát definitívne dobytá Dura-Europos. To bolo pre Rím obzvlášť problematické, nakoľko tým po Hatre stratili ďalšie dôležité centrum v oblasti (*Frye 1984, 294*).

Cisárovi Valerianovi sa podarilo dobyť späť Antiochiu a keď Šapur počas svojho ťaženia na rímskom území obliehal mesto Edessa a Ĥar-rân, Valerianus spolu so svojim vojskom o sile 70 000 legionárov sa s ním stretol v bitke práve neďaleko jedného z obliehaných miest (*Farrokh 2007, 188*). Cisár a jeho úradníci zrejme chceli uzatvoriť mier, no to sa im nepodarilo (*Frye 2008, 469*). V roku 260 tak došlo k bitke pri Edesse, ktorú Rimania prehrali, samotný cisár bol Peržanmi zajatý ako prvý v rímskej histórii a spolu s ním tiež veľké množstvo obyvateľov Rímskej ríše vrátane vojakov, praefecta Ríma, senátorov, ale tiež inžinierov, učencov či umelcov (*Farrokh 2007, 188–189; Dignas – Winter 2007, 23*).

Jednou z najznámejších archeologických pamiatok vzťahujúcich sa k tomuto momentu je kamenný reliéf v Naqsh-i-Rustam.¹⁰

Naqsh-i-Rustam sa nachádzal severozápadne od Pársu a používal sa ako miesto pre kráľovské hrobky v achaiméněovskom období. Spomína-

ný reliéf je vysekaný do kameňa práve pod jednou z takýchto hrobiek a zobrazuje Šapurovo víťazstvo nad Valerianom a moment cisárovho zajatia (obr. 2). Šapur I. je vyobrazený sediaci na koni a cisár Valerianus pred ním kľáči. Napravo od scény sa nachádza nápis Kartīra,¹¹ významného kňaza tej doby, ktorý dosvedčuje Šapurovo víťazstvo a triumf perzskej armády nad tou rímskou.

3.2 Vývoj vzťahov medzi Rímskou a Novoperzskou ríšou do konca 1. polovice 5. storočia

Po nástupe cisára Diocletiana sa vtedajší sasánovský vládca Bahrām II. úspešne pokúsil o uzatvorenie mieru. Hoci detaily tejto dohody nie sú známe, vyjednávania boli úspešné. Diocletianus výrazne zreorganizoval obranu rímskych hraníc na východe a rozšíril a dokončil tunajší limes (*Frye 1984, 305*). Územie severnej Mezopotámie sa v období medzi koncom 3. a začiatkom 4. storočia stalo východným limitom Rímskej ríše, no zároveň bolo v priamom kontakte so západnými územiami sasánovskej Perzie (*Palermo 2019, 51*).

Po Bahrāmovi II. bol kráľom korunovaný Narsē, ktorému sa podarilo ríšu stabilizovať, pričom chcel obnoviť aj jej územný rozsah a zopakovať úspešné ťaženia Šapura I. Keďže Diocletianus bol zaneprázdnený v Egypte, poslal svojho caesara Galeria proti Narsēmu, ktorý sa s Peržanmi stretol a porazil ich (obr. 3) niekde v hornej Mezopotámii (*Frye 2008, 471*).

Rimania zajali Narsého rodinu, rovnako ako aj veľké množstvo aristokratov (*Farrokh 2007, 196*). Ten preto začal vyjednávať o mieri. V mierovej zmluve z Nisibis z roku 298 bolo stanovené, že novou hranicou medzi Rímskou a Sasánovskou ríšou sa stane rieka Tigris, územia v severnej Mezopotámii pripadnú Rímu a Perzia stratí vplyv v Arménii (*Frye 2008, 471*).

Obr. 2. Reliéf v Naqsh-i-Rustam zobrazujúci Valerianovo zajatie po bitke pri Edesse (podľa: <https://www.military-history.org/feature/timeline-the-sassanian-empire.htm>)

Fig. 2. Relief at Naqsh-e Rostam depicting Valerian's capture after the Battle of Edessa (source: <https://www.military-history.org/feature/timeline-the-sassanian-empire.htm>)

Hoci bola táto zmluva pre sasánovského vládcu značne nevýhodná, znamenala začiatok 40 rokov trvajúceho mieru medzi Rímom a Perziou (*Dignas – Winter 2007, 32*).

Vláda Narsého vnuka Šāpura II. trvala 70 rokov a bola najdlhšou spomedzi všetkých sasánovských vládcov. Šāpur II. mal v pláne získať späť nielen tie územia, ktoré boli stratené v roku 298, ale aj celú Mezopotámiu a Arméniu. Keď Constantinus Veľký zomrel 22. mája 337 uprostred svojich príprav na perzskú vojnu, Šāpur II. využil túto príležitosť na dobytie Arménie (*Dignas – Winter 2007, 33*). V roku 338 došlo k pokusu o dobytie Nisibis, no obliehanie nebolo úspešné. Krátko po tomto obliehaní musel Šāpur opustiť svoje pozície na západe a venovať sa obrane svojich východných hraníc,

pričom medzičasom došlo k rozdeleniu Rímskej ríše na západnú a východnú časť (*Farrokh 2007, 202*).

V roku 344 došlo k bitke pri Singare, ktorá je charakterizovaná ako jediná významná konfrontácia, ku ktorej došlo za vlády Šāpura II. a Constantia II. (*Edwell 2021, 188*). V bitke a následnom prenasledovaní perzských vojakov boli Rimania úspešní, dokonca bol zabitý aj Šāpurov syn, ktorý sasánovským silám velil. V noci však perzskí lukostrelci zaútočili na rímskych vojakov a ich kavaléria tiež utrpela ťažké straty. Bitka tak skončila pomerne nejednoznačne, v nasledujúcich obdobiach však bola považovaná za perzské víťazstvo (*Edwell 2021, 189*). Smrť Šāpurovho syna a dediča nijako neuľahčila diplomatické urovnanie kon-

Obr. 3. Výzdoba Galeriovho víťazného oblúku v Solúne postaveného po jeho víťazstve nad Narsēm (podle: <https://ancientimes.blogspot.com/2020/12/the-arch-of-galerius.html>)

Fig. 3. Decoration on the triumphal Arch of Galerius in Thessaloniki, built after his victory over Narseh (source: <https://ancientimes.blogspot.com/2020/12/the-arch-of-galerius.html>)

fliktu a vojna pokračovala aj v nasledujúcich rokoch.

Šapur v roku 359 obľahol mesto Amida, ktoré bolo dôležité pre jeho snahy ovládnuť územie východnej Anatólie. Boje počas obliehania tohto mesta boli ťažké a trvali 73 dní a vyžiadali si na perzskej strane stratu 30 000 mužov (*Farrokh* 2007, 202, 205; *Edwell* 2021, 201). Obliehanie však bolo nakoniec pre Šapura úspešné a stalo sa jeho najvýznamnejším víťazstvom nad Rimanmi.

Šapurove vojny s Rímom znamenali, že hranice Sasánovskej ríše sa vrátili do podoby akú mali za Šapura I. Nový cisár Iulianus bol preto odhodlaný nielen obnoviť vojenskú rovnováhu v prospech Ríma, ale zničiť Sasánovskú ríšu raz a navždy. Vpadol do Perzie v roku 362 so

65 000 vojakmi. Rozdelil svoju armádu na dve časti a sám velil jednej z nich. Peržania sa priamemu stretu vyhýbali, rímskemu vojsku sa tak podarilo dobyť Babylon a Seleuceiu a dostalo sa až pred brány Ťisfūnu. Tu bola sasánovská armáda prinútená zapojiť sa do bitky a bola porazená, no stiahla sa do mesta, ktorého hradby sa ukázali ako príliš silné pre rímske vojsko. Iulianus sa preto rozhodol radšej prekročiť Tigris a následne došlo k bitke pri Marange. Rímsky cisár tu síce vybojoval taktické víťazstvo, no to výrazne oslabilo rímske sily. Sasánovská armáda pokračovala v obťažujúcich útokoch a Iulianus bol zabitý počas jedného takého útoku v roku 363 (*Farrokh* 2007, 206). V nasledujúcich rokoch panovalo medzi oboma ríšami obdobie relatívneho pokoja.

V roku 421 kráľ Bahrām V.¹² vyhlásil vojnu cisárovi Theodosiovi II., no po žiadnych výraznejších úspechoch ani na jednej strane bola vojna v roku 422 ukončená. Bahrām uznal status quo ante bellum podpísaním storočnej mierovej zmluvy s Byzantíncami (Farrokh 2007, 209).

Po Bahrāmovi sa novým sasánovským vládcom stal jeho syn Yazdgard II.¹³ V tomto období Rimania porušili mierovú zmluvu budovaním opevnení na hraniciach s Perziou a Yazdgard na to odpovedal vypovedaním vojny. Rimania boli porazení a Theodosius II., ktorý musel v tom čase čeliť útokom na viacerých úsekoch rímskych hraníc, sa snažil o uzatvorenie mieru. Yazdgard, ktorý sa takisto musel začať venovať inému ohrozeniu ríše, súhlasil. Na dlhé obdobie prestalo dochádzať k výraznejším ozbrojeným konfliktom medzi Rímom a Perziou, nakoľko boli obidve ríše zaujaté inými problémami (Farrokh 2007, 213–214).

4. Sasánovský vplyv na zmeny v rímskej armáde

4.1 Výzbroj

4.1.1 Meče

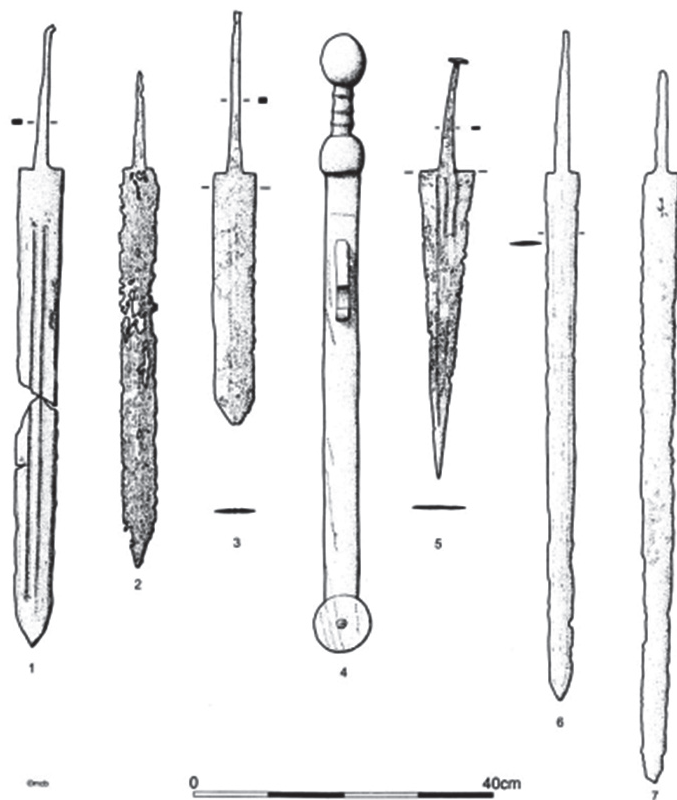
Reprezentatívne dôkazy poukazujú na to, že rímske meče a ich príslušenstvo prešli počas 2. a 3. storočia dôležitými zmenami (obr. 4) (Bishop – Coulston 2006, 154), pričom niektoré prvky neskoroantického rímskeho vojenského vybavenia majú výrazné východné rysy, ktoré je možné niekedy pozorovať už od konca 3. storočia (Miks 2007, 127; Vaday – Szakos 2021, 283, 288).

Kratší typ meča Pompeii – gladius – bol v tomto období nahradený typom *spatha* pre všetky druhy vojenských jednotiek. Gladius bol primárne zbraňou určenou na bodanie a od 2. storočia ďalej sa postupne prestával používať. *Spatha* bol dvojsečný dlhý meč, určený naopak predovšetkým na rezanie/sekanie (Bishop – Co-

ulston 2006, 154). Legionári bývajú vyobrazovaní so *spathou* od obdobia vlády Septimia Severa, ak nie skôr (James 2004, 140). Je ale dôležité poznamenať, že tento vývoj sa týkal pechoty, rímska kavaléria používala dlhé meče typu *spatha* už od doby raného principátu (Fischer 2012a, 215). Vo všeobecnosti boli meče používané v 2. a 3. storočí Güntherom Ulbertom¹⁴ klasifikované do dvoch kategórií na základe proporcií čepele: typ Straubing/Nydam – dlhý a úzky typ s mierne sa zužujúcou čepeľou; typ Lauriacum/Hromowka – kratší a širší typ s rovnobežnými okrajmi a trojuholníkovým hrotom (Bishop – Coulston 2006, 155–156). Zmiešaná forma týchto mečov používaná v 3. až 5. storočí bola pravdepodobne ovplyvnená Sasánovcami (Fischer 2012a, 188).

Aj v nasledujúcom období dominátu boli dlhé meče naďalej hlavným typom čepeľových zbraní, Flavius Vegetius Renatus označuje tieto meče opäť ako *spathae* a tiež spomína používanie kratších mečov *semispathae*, no pre ne doteraz neexistuje archeologický doklad pochádzajúci zo 4. storočia. *Spathae* pravdepodobne ďalej pokračovali ako Ulbertove dva typy: meče z Nydamu – mali značky a boli damaskované; exemplár z Augst môže reprezentovať neskorý príklad typu Lauriacum (Bishop – Coulston 2006, 202). Od 4. storočia ďalej však boli preferované širšie typy čepelí (Feugère 2002, 184).

Meče z rane-sasánovského obdobia boli podobné ich partským predchodcom. Mali široké záštity, dlhé a rovné čepele a boli zavesené v pošve. Predovšetkým tie používané jazdou vykazujú početné sarmatské prvky (Farrokh 2005, 11; Mostagh Khorasani 2006, 91). Tento typ dlhého železného meča prišiel zrejme ešte do partskej armády od Sarmatov a následne v sasánovskom období získal väčšiu dĺžku (1–1,11 m) a šírku (5–8,5 cm), čoho výsledkom bola pomerne veľká zbraň. Meč a pošva dosahovali priemernú dĺžku 105,5 cm (Farrokh 2005, 11, 13). Na týchto zbraniach je možné vidieť aj rímsky vplyv

Obr. 4. Meče z 3. storočia: 1, 6 – Augst; 2 – Lauriacum; 3, 5 – Künzing; 4 – Khisfine; 7 – Straubing (podľa Bishop – Coulston 2006, 154)

Fig. 4. Swords from the 3rd century: 1, 6 – Augst; 2 – Lauriacum; 3, 5 – Künzing; 4 – Khisfine; 7 – Straubing (after Bishop – Coulston 2006, 154)

v podobe nákončí pošiev v tvare srdca. Meče boli zavesené na opasku v pošve vertikálnym smerom a boli tak vhodné pre jazdectvo (Farrok 2005, 11).

Za toto prudké zväčšenie rozmerov čepele, ktorých vývoj je možné v archeologických dokladoch sledovať až do 5. storočia, boli zodpovedné sarmatské vplyvy¹⁵ v 2. storočí a najmä východné sasánovské vplyvy v 3. storočí (Miks 2007, 443). Jedným z aspektov, ktorý podporil túto zmenu vo výzbroji, boli práve boje s Partmi a neskôr so Sasánovcami. Počas vojenských stretov v tejto oblasti sa rímski vojaci dostávali do kontaktu s nepriateľskými jazdeckými kopij-

níkmi, ktorí využívali dlhé meče, a tak bolo pre rímsku pechotu výhodnejšie používať spathae s výrazne dlhším dosahom (Bishop – Coulston 2006, 268). Rímski legionári sa ale s nepriateľskými jazdcami stretávali už od 1. storočia pr. n. l. v Levante a od 1. storočia n. l. vo východnej Európe (Coulston 2013, 478). Tieto zmeny teda prebiehali počas dlhšieho časového úseku (Bishop – Coulston 2006, 268). Podľa Ch. Miksa (2007, 127) však to, či kontakt so sasánovskou výzbrojou počas vojenských konfrontácií v priebehu 3. storočia mohol viesť aj k návrhom na väčšie rozmery rímskych čepelí alebo na určité tvarové znaky, nie je možné s určitosťou odvo-

diť kvôli nedostatku archeologických nálezov, a teda je ťažké rozhodnúť, či tieto vplyvy pochádzajú z raného sasánovského obdobia. Hoci sú sasánovské vplyvy v rímskom vojenskom vybavení tejto doby teda vo všeobecnosti badateľné, to, do akej miery možno tento vývoj vysledovať k východným, resp. ktoré sú, musí zostať otvorené bez dôkazov súčasných perzských čepelí (Miks 2007, 454).

Typ rukoväte meča bol znakom postavenia vojaka v spoločnosti aj vo vojenskej hierarchii ako u barbarov, tak aj u Rimanov. Preto mali niektoré bohaté zdobenie, občas s použitím vzácnych kameňov. Používali sa napríklad zlato a striebro, prípadne slonovina (Biborski 2017, 52). Spathae bývali niekedy na cisárskych sochách, náhrobkoch a maľbách zobrazované s rukoväťami v tvare orlej hlavy (Bishop – Coulston 2006, 203). Meče tohto typu sa používali počas celého principátu a prinajmenšom dominátu. S najväčšou pravdepodobnosťou sa používali počas celej existencie Západorímskej ríše (Biborski 2017, 58–59). Ich najmladším príkladom môže byť Portrét štyroch tetrarchov (obr. 5), ktorý sa v súčasnosti nachádza v Benátkach (Biborski 2017, 52; Rajtár – Žundálek 2021, 211).

V Rímskej ríši sa orol stal nielen znakom cisára ako veliteľa armády, ale aj univerzálnym symbolom rímskeho štátu. Nie je možné jednoznačne povedať, že by rukoväte v tvare orlov boli výsadnou doménou cisárov, keďže je nemožné vylúčiť možnosť, že takéto meče mohli byť ponúknuté cisármi ich veliteľom. Zdá sa preto byť jasné, že boli vyhradené pre privilegovaný okruh ľudí s najvyšším postavením, spojených s cisárskym dvorom, a predovšetkým s armádou (Biborski 2017, 54–56; Rajtár – Žundálek 2021, 214).

Zaujímavým príkladom zobrazenia vládcov s mečom s rukoväťou v tvare orlej hlavy sú reprezentácie sasánovských panovníkov a príslušníkov sasánovskej elity. Tieto meče mohli byť inšpirované vzormi prebratými práve z Rímskeho

impéria, čo poukazuje na prúdenie vplyvov aj opačným smerom. Príkladom môže byť skalný reliéf z Naqsh-e Rostam (obr. 2) zobrazujúci víťazstvo Šápura I. nad cisárom Valerianom, kde je perzský vládca vyobrazený na koni s mečom s orľou rukoväťou v ruke, prípadne reprezentácia Šápura II. pri love na leva, ktorý má pri boku zavesený meč s rukoväťou v tvare orla (Biborski 2017, 57).

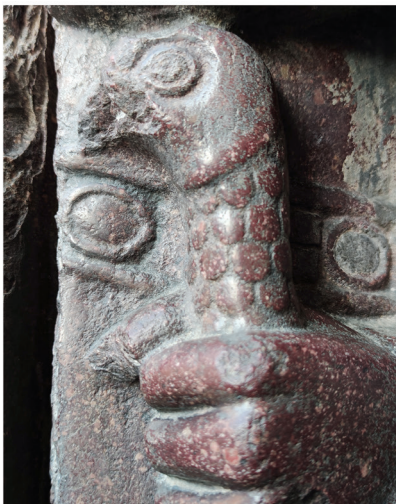
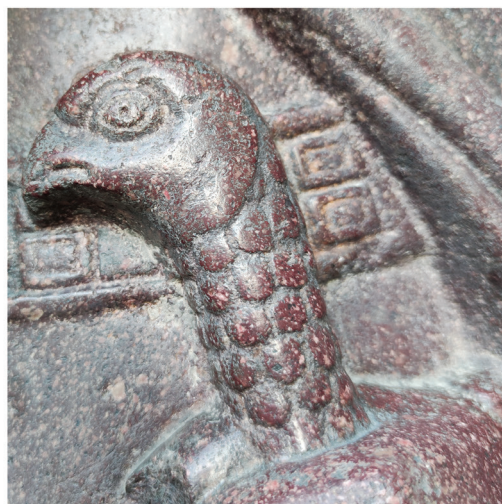
4.2 Výstroj

4.2.1 Prilby

Väčšina prilieb rímskej pechoty 3. storočia vychádzala zo skoršieho typu Weisenau. Od 2. storočia sa však rímska armáda dostávala do kontaktu s východnými nepriateľmi, ktorí takisto ovplyvňovali neskoršie formy prilieb (Le Bohec 2015, 478).

V 3. storočí došlo k výraznej typologickej zmene vo výrobe prilieb (Bishop – Coulston 2006, 174; Coulston 2013, 470; Le Bohec 2015, 478). Tento zlom vo vývoji prilieb býva tradične spájaný s rozsiahlymi reformami armády a jej výstroje za cisárov Diocletiana a Constantina I. (Le Bohec 2015, 478; Feugère 2002, 97). Na základe posledných objavov by však táto zmena mohla byť datovaná už na prelom 3. a 4. štvrtiny 3. storočia (Fischer 2012a, 158). Boli vytvorené centralizované fabricae¹⁶ a kvantita sa stala dôležitejšou ako kvalita (James 2004, 101).

Prilby, ktoré sa vyrábali v neskororímskych fabricae sú ľahko rozoznateľné – boli vytvorené zostavením niekoľkých jednoduchých kusov, ktoré mohli byť vyrobené aj priemernými či dokonca menej schopnými remeselníkmi (Le Bohec 2015, 478). Pôvodná prilba, ktorá pozostávala z kaloty a obruby chrániacej krk tvoriacich jeden kus, sa zmenila na typ zložený z viacerých častí tvoriacich kalotu a samostatných ochranných častí na krk (Coulston 2013, 470; Fischer 2012a, 158; Dixon – Southern 1996,

Obr. 5. Portrét štyroch tetrarchov v Benátkach, detaily mečov (foto J. Jílek)

Fig. 5. The Portrait of the Four Tetrarchs in Venice with details of swords (photo by J. Jílek)

92). Tieto prilby boli charakteristické výrazným hrebeňovitým pásom alebo chocholom, ktorý zdobil nitovanú kalotu zloženú z 2, 4 alebo 6 samostatných kusov – odtiaľ názov hrebeňovitá prilba (Coulston 2013, 470; Fischer 2012a, 158; Miks 2008, 7). Ochrana krku bola úzka, plochá a v tvare jazyka (Coulston 2013, 470). Dochované líčne časti boli obvykle dvoch typov: typ Berkasovo – široké a lichobežníkové – mohli teoreticky slúžiť jazdectvu (obr. 6); typ Intercisa – úzke a trojuholníkové – mohli teoreticky slúžiť pechote (Coulston 2013, 470; Bishop – Coulston 2006, 215; Fischer 2012a, 158; Miks 2008, 8–11; Dixon – Southern 1996, 95).

Jednotlivé časti boli vytvorené zo železa, líčne časti boli pripojené k samotnej prilbe nepriamo tak, že boli priviazané k textílii alebo koženej podšívke, ktoré boli súčasťou kaloty. Časti chrániace krk boli k prilbe pripevnené pomocou remienkov s prackami (Coulston 2013, 470; Bishop – Coulston 2006, 210). Aby bolo takéto upevnenie zjednodušené, spodná časť kaloty, časti chrániace krk a líčne časti obsahovali dierky (Dixon – Southern 1996, 93). Pripevnené líčne časti boli prvkom, ktorý vymizol najneskôr na začiatku 4. storočia (Feugère 2002, 97). Prilby s lichobežníkovými lícnymi časťami tiež niekedy obsahovali nosovú časť v tvare písmena T, ktorá bola prinitovaná k prednej časti prilby (Coulston 2013, 470; Fischer 2012a, 158). Mnohé z prilieb boli dodatočne pokryté vrstvou striebra, prípadne medi (Coulston 2013, 470; Bishop – Coulston 2006, 210; Fischer 2012a, 349). Prilby iba s jednoduchým železným povrchom boli v neskorkej antike zriedkavé (Fischer 2012a, 158).

Druhým typom prilby používaným v tomto období, ktorý bol ale zastúpený výrazne menej, bol segmentový typ Spangenhelm. Tento typ bol viac kónický na profile a bez chochola. Najstarší nález je síce datovaný až do 6. storočia, ale tento druh prilby je vyobrazený ako použitý dvoma vojakmi už na Galeriovom oblúku v Solúne (Coulston 2013, 473; Feugère 2002, 97; Dixon

– Southern 1996, 95). Podobne ako hrebeňovitá prilba, mali tieto prilby líčne časti s okrajmi uspôsobenými na pripevnenie priviazaním ku koženej alebo textilnej podšívke a nosnú časť v tvare písmena T. Vo všeobecnosti im chýbali pevné ochranné časti krku, namiesto toho používali záves tvorený krúžkovou zbrojou, šupinami, kožou alebo textíliou pripevnený k zadnému okraju (Coulston 2013, 473). Podobné prilby s výzdobou z 5. a 6. storočia sa používali v Sasánovskej ríši (Coulston 2013, 474; Bishop – Coulston 2006, 215). Je možné, že Rimania prevzali tento typ prilby vďaka svojim vojenským skúsenostiam so Sarmatmi, Ostrogótmi a Sasánovcami (Farrokh 2005, 9). Tento typ prilby pokračoval od 6. storočia až do rane stredovekého obdobia ako typ Baldenheim (Fischer 2012a, 160). A. L. Kubik (2016, 87–88) uvádza, že v prípade prilieb typu spangen mali existovať dve línie vývoja – jedna vychádzala z neskorého obdobia Partskej ríše a dostala sa do Rímskej ríše po Traianových víťazstvách a neskôr sa vyvinula do foriem známych zo západnej Európy; druhá línia vychádzajúca z toho istého základu sa vyvinula do podoby východných spangenhelme, ktoré sa ďalej neskôr vyvíjali ako stredoázijské spangen prilby.

Jazdci obvykle venovali svojej výstroji väčšiu pozornosť a ich prilby preto odrážajú ich špecifický prístup k nim. Z tohto dôvodu sa aj v tomto období väčšina dekorovaných variant prilieb pripisuje práve jazdcom. Tvarové rozdiely medzi ich prilbami a prilbami pešiakov však v neskorších časoch miznú (Le Bohec 2015, 477–478; Fischer 2012a, 158, 205).

Medzi jazdecké prilby používané v tomto období patril pseudoatický typ používaný od polovice 2. storočia do polovice 3. storočia, prípadne ešte na začiatku 2. polovice 3. storočia (Fischer 2012a, 210; Fischer 2016, 105; Junkelmann 1992, 194). Ďalej medzi jazdecké prilby patril pseudokorintský typ používaný od konca 2. – začiatku 3. storočia a predovšetkým od

Obr. 6. Hrebeňovitá prilba typu Berkasovo s christogramom (podle Fischer 2012a, 159)

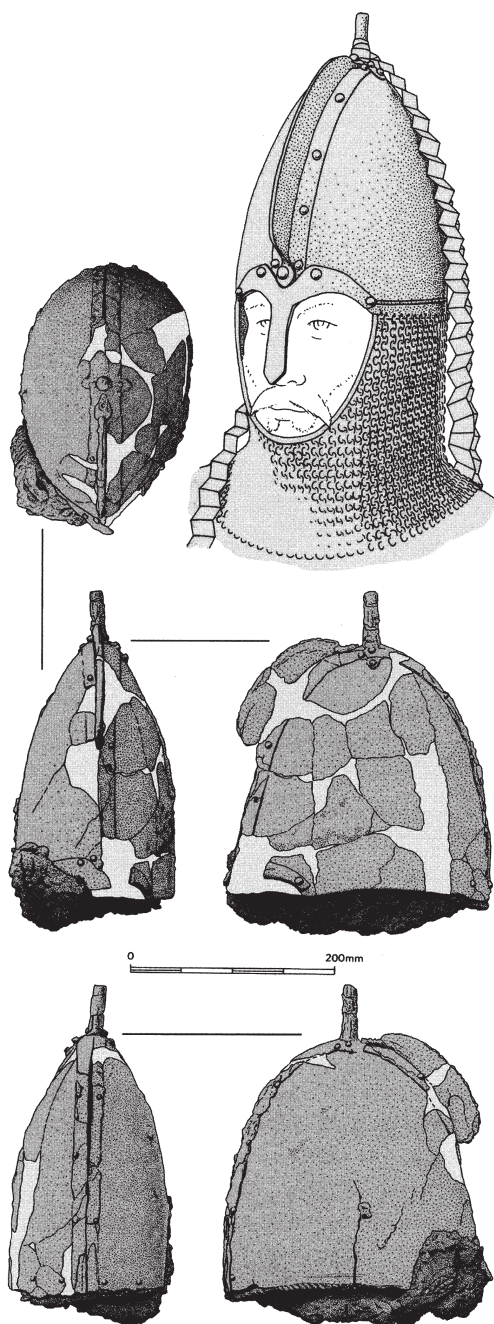
Fig. 6. Berkasovo-type crested helmet with a Christogram (after Fischer 2012a, 159)

obdobia tetrarchie (Fischer 2012a, 212–213; Junkelmann 1992, 194). Od vlády cisára Galliena začínajú byť cisári na svojich portrétoch na minciach zobrazovaní s jazdeckými prilbami. Na základe týchto portrétov sa dá usudzovať, že pseudoatické prilby sa používali do obdobia vlády Galliena, jeho nástupcovia už naopak preferovali pseudokorintský typ (Fischer 2016, 108–110).

Zjednodušenie dizajnu prilby a konštrukcie, aké predstavuje hrebeňovitá prilba, mohlo byť spojené s expanziou rímskych armád pod vládou tetrarchie. Inšpirácia pre túto zmenu mohla prísť z partsko-sasánovského prostredia. Prvky konštrukcie kaloty boli prevzaté

do rímskej praxe na konci 3. storočia (Bishop – Coulston 2006, 214; Coulston 2013, 471–472; Miks 2008, 5; Farrokh 2005, 10). Perzská prilba nájdená v Dure-Europos (obr. 7), datovaná do polovice 50. rokov 3. storočia pravdepodobne patrila sasánovskému vojakovi (Bishop – Coulston 2006, 214; Coulston 2013, 471–472; Miks 2008, 5).

Aj keď pri svojom nájdení ležala blízko skupiny tiel rímskych vojakov, nepatrí k žiadnemu známemu rímskemu typu prilby, podobne ako meč s hruškou z nefritu nájdený vedľa nej. Je preto možné, že oba predmety patrili izolovanému telu, ktoré mohlo byť práve jedným z útočníkov (James 2004, 101). Jedná sa o skutočnú

Obr. 7. Železná perzská prilba z Dury-Europos a jej rekonštrukcia (podle Miks 2014)

Fig. 7. Persian iron helmet from Dura-Europos and its reconstruction (after Miks 2014)

hrebeňovitú prilbu, ktorá sa skladá z vysokej kaloty zloženej z dvoch častí, spojených pozdĺž stredovej línie dvoma samostatnými pásmi železa, ďalej z chrániča nosa v tvare písmena T pripevneným krídlami v tvare obočia a zo závesného krytu zo železných krúžkov namiesto plátového chrániča krku, lícných častí a guľovitého zakončenia na vrchole prilby, slúžiaceho pravdepodobne na uchytenie chochola (*James 2004*, 101; *Dixon – Southern 1996*, 94; *Overlaet 1982*, 192; *Farrokh – Karamian – Kubik – Taheri Oshterinani 2017*, 125). Hrebene sa nevyskytujú na žiadnych ďalších známych sasánovských prilbách a ako jediná je tiež plne vyrobená zo železa bez pridania dekorácii zo zliatin medi (*Ahmad 2015*). Táto prilba náleží k mezopotámsko-iránskej tradícii. Sasánovská armáda však bola tvorená nielen Peržanmi, ale aj kontingentmi z ich mnohých poddaných od Mezopotámie až po Afganistan, takže prilba môže byť priradená k Perzskej ríši iba ako celku a nie špecificky samotnému Iránu (*James 2004*, 101). Aj keď prilba zrejme patrila pešiakovi, tento typ mohol byť používaný aj jazdectvom (*Farrokh – Karamian – Kubik – Taheri Oshterinani 2017*, 125). Predstavuje chronologické prepojenie medzi perzskými hrebeňovitými prilbami na aškániovských minciach a rímskymi prilbami 4. storočia. Technicky nenáročný orientálny model prilby bol prevzatý rímskymi zbrojármi, ktorý sa museli vysporiadať so zásobovaním rozsiahlej Diocletianovej armády (*Bishop – Coulston 2006*, 214; *Coulston 2013*, 471–472). Táto prilba predstavuje prvý dobre datovateľný a presvedčivý prototyp pre väčšinu najdôležitejších prvkov rímskych prilieb 4. storočia (*James 2004*, 101). K teórii sasánovského pôvodu týchto prilieb sa prikláňajú aj T. Fischer (*2012a*, 157, 349), podľa ktorého Rimania tento typ prebrali z perzského prostredia, ale s modifikáciami a K. R. Dixon a P. Southern (*1996*, 94), nakoľko podobnosť tejto prilby s neskororímskymi je evidentná. Podobne sa o tom vyjadruje aj Ch. Miks (*2008*, 5),

podľa ktorého rímske prilby spravidla iba jednoducho nekopírovali východné originály, ale boli prispôbované v súlade s bežnou rímskou praxou. Prejavuje sa to okrem iného v skutočnosti, že kaloty rímskych hrebeňovitých prilieb sú oveľa podsaditejšie a nemajú úzky vysoký tvar ako tie sasánovské používané v tomto období. V období krízy zásobovania zbrojou mali byť práve hrebeňovité prilby so svojim jednoduchším dizajnom a konštrukciou vhodnejšími pre nároky štátu, ktorý sa viac zaujímal o kvantitu produkcie než dekoratívnu kvalitu (*Dixon – Southern 1996*, 94). Táto snaha o zjednodušenie a zrýchlenie výroby prilieb mohla byť dôvodom, prečo rímska armáda prevzala tento typ od sasánovskej.

Výskum sasánovských prilieb sa dá rozdeliť na dve základné skupiny – ikonografické vyobrazenia na reliéfoch a samotné archeologické nálezy, datované do 5.–7. storočia (*Farrokh – Karamian – Kubik – Taheri Oshterinani 2017*, 125–126). Nálezy sasánovských prilieb s výnimkou tej z Dury-Europos sú zvyčajne označované ako sasánovské spangenhelme (*Ahmad 2015*). Typológia rozdeľuje prilby zo sasánovského prostredia na základe ich konštrukcie na 6 typov: prilby z jedného kusu; rebrované prilby; bandhelme – sem patrí aj hrebeňovitá prilba z Dury-Europos vďaka svojej konštrukcii, skladali sa z kaloty z dvoch častí spojených koronálnym pásom; koncentrické prilby; prekrížené spangenhelme – jedná sa o najbežnejšie nachádzaný typ používaný sasánovskými vojakmi skladajúci sa zo 4 plátov spojených dvoma križujúcimi sa prackami; radiálne spangenhelme; lamelové spangenhelme. Prilby s pásom svojou konštrukciou môžu predstavovať prechodnú formu medzi prilbami z jedného kusu a spangenhelme, pričom sa na území Iránu používali aspoň 300 rokov od raného kušánskeho obdobia až po rané sasánovské obdobie. Podobne ako v Európe o niekoľko storočí neskôr, táto zmena

umožnila, aby sa produkcia stala jednoduchšou, lacnejšou a bolo možné vyrobiť väčšie množstvo prilieb (*Ahmad 2015*).

Alternatívne vysvetlenie integrácie hrebeňovitých prilieb do rímskej praxe by mohol ponúknuť jeden z typov prilieb vyobrazených na Traianovom stĺpe, ktorý by mohol byť klasifikovaný ako hrebeňovitá prilba. To by naznačovalo, že podunajský región bol oblasťou, kde sa rímski zbrojári mohli stretnúť s hrebeňovitou formou, ale zatiaľ neexistuje žiadny dôkaz, že práve toto priamo ovplyvnilo rímsky dizajn už v tomto období (*Coulston 2013*, 471–472). Dvaja legionári majú prilby s hrebeňom. Prilby majú znak na čele, líčne časti, ochranu krku, výrezy na uši a prepracovanú výzdobu (*Richter 2010*, 20). Prilby s chocholom sa objavujú na Traianovom stĺpe v štyroch scénach (*Richter 2010*, 23). Tieto scény predovšetkým naznačujú, že tento typ prilby nenosili len dôstojníci (*Richter 2010*, 24).

4.2.2 Vojské opasky

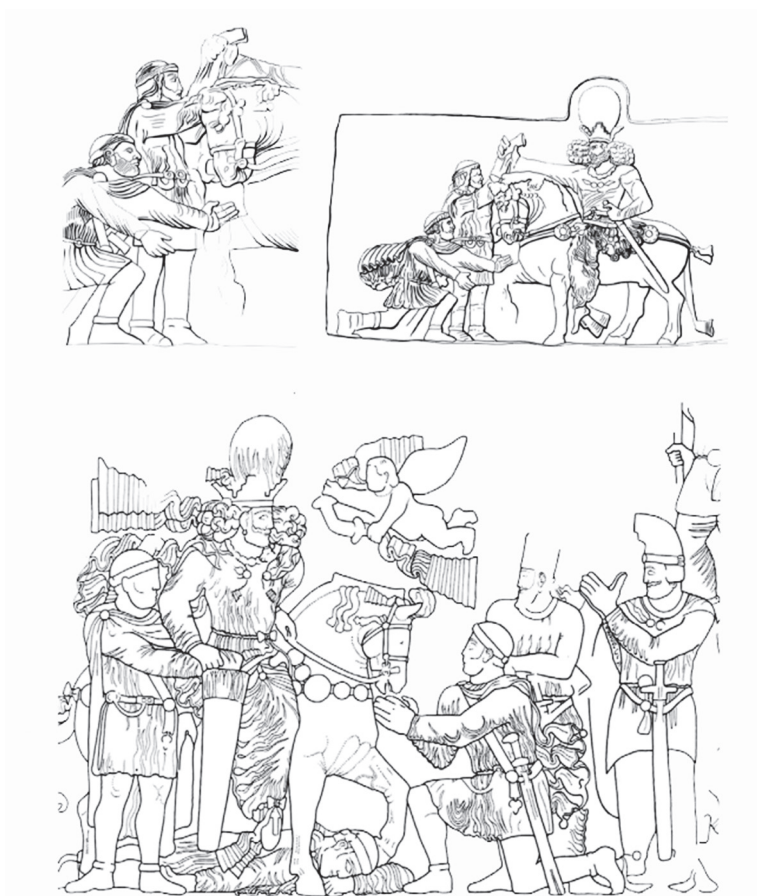
Na konci 2. a na začiatku 3. storočia sa zmenil dovtedajší spôsob nosenia vojenského opasku. Začal sa používať tzv. opasok s kruhovou, prípadne rámovou záponou a tento štýl sa rýchlo rozšíril medzi vojakov vo všetkých častiach Rímskeho impéria a je tiež vyobrazený na značnom množstve pohrebných monumentov (*Hoss 2015*, 319; *Bishop – Coulston 2006*, 182). Práve tieto monumenty sú dôkazom, že – v kontraste s predchádzajúcimi obdobiami – všetci vojaci, vrátane príslušníkov jazdy, používali tento druh opaska (*Hoss 2015*, 319; *Fischer 2012a*, 204).

Pôvod tohto typu opaska sa pôvodne hľadal v germánskych, podunajských alebo sarmatských oblastiach, no žiadna z týchto možností sa neukázala ako presvedčivá. Naopak, dôkazy z oblasti Iránu poukazujú skôr na východný pôvod opasku (*Hoss 2015*, 319; *Kazanski – Mastikova 2007*, 35). Väčšina nálezov je však bez kontextu, hoci

sa predpokladá, že pochádzajú z hrobov v juho-východnom Iráne a sú iba neisto zadatované. Najspoľahlivejšími dôkazmi je niekoľko vyobrazení opaskov s kruhovou a rámovou záponou na troch z piatich triumfálnych kamenných reliéfov Šápura I. (obr. 8) (*Hoss 2015*, 319; *Bishop – Coulston 2006*, 183; *Fischer 2012b*, 66).

Dva z týchto reliéfov sa nachádzajú neďaleko mesta Bišāpur (reliéfy Bišāpur II a Bišāpur III) a tretí v už spomínanom Naqsh-i-Rustam (obr. 8) (*Hoss 2015*, 319). Na všetkých troch reliéfoch je Šāpur zobrazovaný na koni s porazenými rímskymi cisármi na nohách. V Naqsh-i-Rustam má na sebe cisár Philippus Arabs, ktorý pred perzským kráľom kľáči, práve opasok s kruhovou záponou. Cisár Valerianus má zase odlišnú variantu tohto typu opaska so záponou rámového tvaru. Obaja cisári majú tiež opasok cez plece, z ktorého visí meč. Na reliéfoch z Bišāpuru sú podobné scény s dodatočnými registrami s ďalšími postavami po oboch stranách. Centrálna scéna z reliéfu Bišāpur III je značne poškodená, ale zrejme sa jedná viac-menej o kópiu centrálnej scény z reliéfu Bišāpur II. Okrem Valeriana a Phillipa Arabsa je tu zobrazovaný aj mŕtvy Gordianus III. Rovnako ako na reliéfe z Naqsh-i-Rustam, prvý z menovaných cisárov má opasok s rámovou záponou a druhý s kruhovou (*Hoss 2015*, 319–320).

Dodatočné registre na reliéfoch Bišāpur II a Bišāpur III sa mierne odlišujú. Bišāpur II zobrazuje na ľavej strane jazdcov v typicky perzskom odeve – jedná sa teda o Peržanov. Na pravej strane sa nachádzajú postavy kráčajúce pešo k perzskému kráľovi. Na reliéfe Bišāpur II sú tieto registre dva a všetky postavy majú opasok s kruhovou záponou. Bišāpur III zobrazuje na pravej strane pešie osoby prinášajúce rôzne predmety a zvieratá. Tie korešpondujú s inými perzskými reliéfmi zobrazujúcimi podrobené národy. Ale iba osoby na niektorých z týchto registroch majú opasky s kruhovou záponou (*Hoss 2015*, 320).

Obr. 8. Hore – kresba reliéfu v Naqsh-i-Rustam, dole – kresba centrálného reliéfu Bišāpur II (podle Hoss 2015, 321)

Fig. 8. Top – a drawing of the relief in Naqsh-e Rostam; bottom – a drawing of the central relief of Bishapur II (after Hoss 2015, 321)

Jednotlivé skupiny postáv predstavujú národy z rôznych oblastí na hraniciach Rímskej a Sasánovskej ríše. Napriek tomu, že na ich identifikáciu slúžia ich odlišné druhy odevu, majú podobné typy opaskov s kruhovou záponou. Je veľmi pravdepodobné, že sa jednalo o všeobecne akceptovaný druh módy pre mužov v sasánovskej sfére vplyvu a možno aj za jej hranicami, pre bojujúcich, rovnako ako aj pre nebojujúcich (Hoss 2015, 324).

Dôkazy z týchto reliéfov jasne poukazujú na to, že tento druh opaska má svoj pôvod v Sasá-

novskej ríši a stal sa módou v rímskej armáde práve v časoch vojen s touto ríšou (Hoss 2015, 324). Snaha o získanie cti či vyznamenania mohla byť hlavným dôvodom na prevzatie tohto prvku. Vizualným dôkazom získania tejto cti je vlastníctvo význačných zbraní a výstroje, akou môže byť práve aj opasok na meč. Odobrať zbraní a doplnkov nepriateľovi ho nielen odzbrojí, ale ho aj spoľahlivo poníži a zároveň pozdvihne status toho, kto si jeho zbrane privlastní. Symbolický význam opasku bol tradične veľmi veľký a pretrval až do sasánovského

obdobia (Hoss 2015, 324–325). Vďaka tomu sa takéto opasky stali pre rímskych vojakov cennými trofejami a odznakmi a neskôr sa z nich stal módny prvok, rozšírený medzi všetkými vojakmi bojujúcimi na strane Ríma, používaný od 3. storočia ďalej (Hoss 2015, 324–325).

V 3. storočí sa ako opasok na zavesenie meča používal balteus (obr. 9). Cingulum už viac neslúžilo primárne na nosenie zbrane, ale na zopnutie tuniky, hoci dýky sa na ňom mohli v niektorých prípadoch nachádzať (James 2004, 60; Fischer 2012a, 115). Samotný opasok, zapadajúci do typu z 3. storočia, bol široký, mal frontálnu pracku, úzky prevlečený remeň, ktorý bol následne zastrčený na nositeľovom pravom boku a privesok ako jeho ukončenie (Coulston 2013, 468; Bishop – Coulston 2006, 182).

V priebehu 4. storočia pokračovala móda širokých opaskov. Nosili sa rozličné šírky opaskov zopnuté pomocou zápon v podobe pútka alebo jazyka s nákončím remeňa, ktoré mohlo mať formu kopije, amfory alebo kruhu (Bishop – Coulston 2006, 219). Počas 2. polovice 4. storočia boli v móde veľmi široké, bohato zdobené opasky so štvorcovými a päťuholníkovými doštičkami zo zliatiny medi na oboch koncoch. Pútka na zápone mohlo obsahovať ornamentálnych delfínov, obrátených od seba (Bishop – Coulston 2006, 220–222).

4.3 Stratégia a organizácia armády – jazdectva

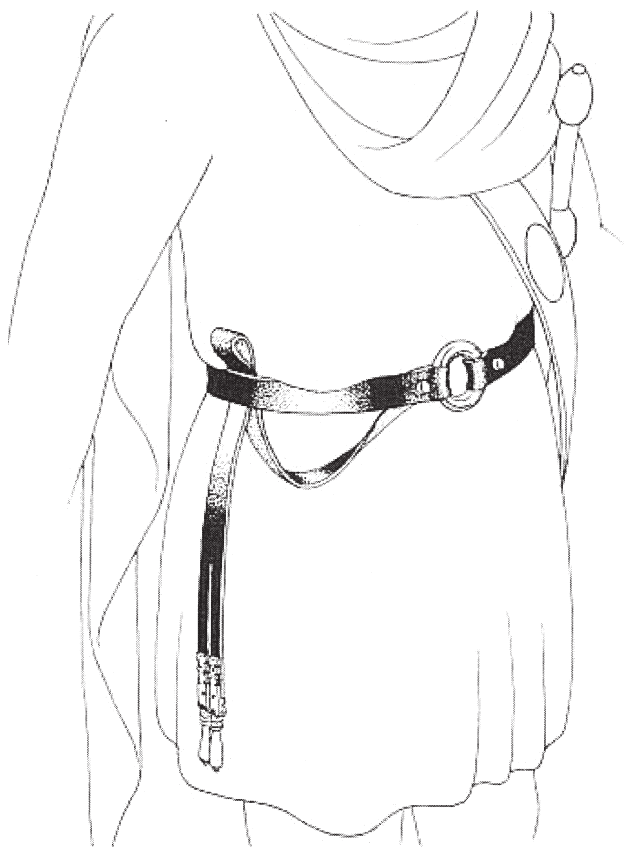
Jedným z najvýraznejších prvkov rímskej armády, na ktorom sa dajú rozpoznať východné a predovšetkým sasánovské vplyvy, je nepochybne jazdectvo. To, podobne ako armáda vo všeobecnosti, efektívne absorbovalo mnohé rozličné kultúrne vplyvy. Interakcia týchto vypožičaných nápadov následne formovala výzbroj, výstroj, konský postroj a taktiku rímskej kavalérie (Gawronski 2018, 13; Feugère 2002, 133).

Rímske jazdectvo neustále podliehalo vplyvom z orientálnych oblastí, avšak tieto vplyvy je pomerne náročné vystopovať – archeologické doklady sú veľmi limitované a ikonografické alebo písomné pramene môžu byť zavádzajúce (Gawronski 2018, 211). Od tretieho storočia sú ale perzské – sasánovské vplyvy výraznejšie – Rimania začali do svojej armády zaraďovať ťažko ozbrojených kopijníkov, ktorých objavenie sa bolo jasne inšpirované iránskymi vzormi (Gawronski 2018, 211).

4.3.1 Cataphractarii a clibanarii v sasánovskej armáde

Vo všeobecnosti sa raná sasánovská armáda výrazne ponášala na jej partského predchodcu, no už od začiatku svojej existencie vykazovala aj určité odlišnosti, napríklad vo sfére výzbroje (Farrokh 2005, 9). Podobne ako v skorších obdobiach u Partov, aj v sasánovskej armáde zostala ťažko obrnená jazda dôležitou silou. Navyše sasánovská jazda do veľkej miery pokračovala v tradícii partských cataphractarii aj v rámci výzbroje a taktiky (Mielczarek 1993, 64; Khorasani 2006, 90). Organizácia sasánovských cataphractarii a clibanarii tak bola podobná partským modelom. Odlišnosti vo vybavení týchto dvoch skupín boli primárne spôsobené úlohami, ktoré mala ťažká jazda na starosti. Ochranná zbroj cataphractarii, ktorých hlavnou úlohou bolo bojovať s pešími vojakmi a ktorí nenosili štíty, bola vytvorená tak, aby čo najlepšie zakrývala aj jazdca aj koňa. Zbroj nosená elitnou jazdou bola pravdepodobne odpoveďou na hrozbu predstavujúcu lukostrelcami, a to isté platilo aj pre zbroj koní, keďže kvôli šípom sa kone mohli ľahko splasiť (Nicolle 1996, 21).

Dôležitou súčasťou výstroje jazdca bola krúžková zbroj, ktorá bola obzvlášť efektívna, keď sa nosila v kombinácii s ďalšími typmi zbroje (Farrokh 2005, 17; Khorasani 2006, 90). Okrem nej sa predovšetkým v neskorších obdobiach mohla

Obr. 9. Rekonštrukcia jednoduchého opaska s kruhovou záponou na základe kovaní nájdených v Dura-Europos a iných reprezentatívnych dôkazov (podľa James 2004, 61)

Fig. 9. Reconstruction of a simple ring-buckle belt, based on fittings found at Dura-Europos and other relevant evidence (after James 2004, 61)

používať aj zbroj tvorená lamelami (Dwyer – Farrokhh – Khorasani 2020, 154–155). Systém kombinácie bol navrhnutý tak, aby umožňoval natoľko veľkú slobodu pohybu, ako to len bolo možné (Farokhh 2005, 17). Zbroj pokrývala aj krk a zvyčajne siahala vojakovi približne do polovice stehien (Dwyer – Farrokhh – Khorasani 2020, 150). Takáto kombinácia rôznych druhov zbroje bola populárna do konca 3. storočia (Farokhh 2005, 17).

Sasánovská jazda používala ten istý typ zbroje pre kone ako partská. Tvorila ju kožená zbroj, vrátane spevneného kovového

šafrónu pokrývajúceho konskú hlavu. Rímske zdroje tiež uvádzajú, že sasánovské kone boli chránené špeciálne vytvorenou koženou alebo kovovou zbrojou, ktorá vyzerala ako dlhá konská prikrývka pokrývajúca celé telo koňa, často vrátane jeho krku a hlavy. Kovová zbroj pozostávala z plátov prišitých na ľanovú látku (Dwyer – Farrokhh – Khorasani 2020, 171–172). Obzvlášť pri clibanarii (obr. 10), ktorí mali vo všeobecnosti ťažšiu zbroj, bola zvláštna pozornosť venovaná práve ochrane konského tela (Mielczarek 1993,

67; *Eadie 1967*, 170). Zmeny v používaní zbraní s dlhou násadou v neskorších obdobiach viedli k doplneniu štítov do výzbroje týchto jednotiek (*Mielczarek 1993*, 67). Najlepší opis clibanarii v neskorších obdobiach poskytuje Heliodorus: jazdec je takmer úplne pokrytý bronzom alebo železom, masková prilba z jedného kusu pokrýva celú jeho hlavu s výnimkou otvorov pre oči, jeho telo je od ramien po kolená zakryté krúžkovou zbrojou zloženou z malých, prekryvajúcich sa bronzových alebo železných šupín, ktoré ale dovoľujú nositeľovi pohyb, na zbroj sú napojené časti slúžiace na ochranu nôh a chodidiel (*Eadie 1967*, 170; *Farrokh 2005*, 17; *Junkelmann 1992*, 198). Kôň je obrnený podobne – hlavu má zakrytú kovovým plátom, chrbát a slabiny chránené dekou z tenkých železných plátov, nohy pokryté kovovými chráničmi. Iba brucho a pravdepodobne oči a chvost sú nechránené (*Eadie 1967*, 170).

Základnou zbraňou sasánovskej ťažkej jazdy bola dlhá kopija (*Mielczarek 1993*, 67; *Bivar 1972*, 275). Partská kopija, ktorú Sasánovci zdedili, mala ohromnú prenikavú silu a podľa Heliodorovho opisu bola schopná prebodnúť dvoch mužov súčasne. Počas útoku bola kopija držaná dvoma rukami zvyčajne na úrovni pásu a bola pripevnená ku koňovi (*Farrokh 2005*, 13). V 4. storočí došlo k natoľko výrazným zmenám v používaní zbraní s dlhou násadou (je možné, že kopija sa nosila pod pazuchou), že bolo možné nosiť aj štíty. Zmena v používaní kopije sa odrazila aj tvare sedla (*Mielczarek 1993*, 67). Sasánovskí jazdci až do posledných rokov existencie svojej ríše nepoužívali pri boji na koňoch strmene (*Nicolle 1996*, 20). Najstaršie zmienky a dôkazy tohto jazdeckého prvkú pochádzajú z oblastí na hraniciach Číny z 5. storočia (*Bivar 1972*, 286).

4.3.2 Cataphractarii a clibanarii v rímskej armáde

Najstaršie informácie o rímskych cataphractarii pochádzajú z obdobia vlády Hadriana, jednalo sa o jednotku ala I Gallorum et Pannoniorum catafractata, ktorá bola umiestnená v Moesii Inferior a na základe nedostatku zmienok o ďalších podobných jednotkách sa zdá, že sa jednalo o jedinú jednotku cataphractarii v rímskej armáde v tomto období (*Mielczarek 1993*, 74; *Eadie 1967*, 167; *Feugère 2002*, 142; *Fischer 2012a*, 100, zde i starší literatúra). Je pravdepodobné, že k formácii tejto jednotky došlo už za vlády Traiana vďaka skúsenostiam získaným vo vojnách s Partmi v rokoch 114–117. Počas týchto bojov sa Rimania opätovne mohli stretnúť s partskými cataphractarii a rímska jednotka mohla vzniknúť práve počas tejto expedície na východe (*Mielczarek 1993*, 73). Na traianovom stĺpe z tohto obdobia sa však nachádza aj scéna s bojovníkmi, ktorí bývajú označovaní ako cataphractarii, no v tomto prípade sa nejedná o partské jednotky, ale sarmatské.

Jednotka ala I Gallorum et Pannoniorum catafractata bola začlenená do štruktúry rímskej armády ako ala miliaria (*Mielczarek 1993*, 74). Keďže séria pamiatok zobrazujúcich cataphractarii sa objavuje najskôr za Septimia Severa a keďže sa Alexander Severus spomína v antickej literatúre práve v súvislosti s cataphractarii, muselo sa jednať o severovské obdobie, kedy sa začalo toto odvetvie armády výraznejšie rozvíjať (obr. 11) (*Harl 1998*, 601; *Fischer 2012a*, 100).

V priebehu 3. storočia sa jednotky cataphractarii a clibanarii stali početnejšou súčasťou rímskej armády (*Mielczarek 1993*, 75; *Eadie 1967*, 167; *Feugère 2002*, 142). Dôvodom boli zrejme Gallienove reformy, ktoré výrazne zvýšili dôležitosť a veľkosť rímskeho jazdecktva (*Mielczarek 1993*, 75; *Eadie 1967*, 167). Avšak je dôležité poznamenať, že vývoj spomínaných jednotiek nebol úmyselným dôsledkom vojenských reforiem rímskych cisárov, ale bola to predovšetkým

Obr. 10. Sasánovský clibanarius zo 6. storočia (podľa Wilcox 1986, 29, ilustrácia: Angus McBride)

Fig. 10. Sasanian clibanarius from the 6th century (after Wilcox 1986, 29, illustration by Angus McBride)

odpoveď na potreby rímskej armády, najmä ako dôsledok vojen, hlavne tých s Perziou (Mielczarek 1993, 75). Clibanarii sa v rímskej armáde objavili pravdepodobne na konci 3. storočia, v roku 312 už boli súčasťou Maxentiovej armády v bitke pri Mulvijskom moste (Mielczarek 1993, 76; Eadie 1967, 171).

Neexistujú žiadne detailné informácie o výzbroji a výstroji raných rímskych cataphractarii a clibanarii. To platí aj o najstaršej rímskej ala catafractata (Mielczarek 1993, 79; Fischer 2012a, 204). Najpravdepodobnejšou možnosťou je, že

používala modifikovanú verziu prevzatých modelov buď od Partov alebo Sarmatov (Mielczarek 1993, 79–80).

Kopija bola základnou zbraňou perzských cataphractarii, a podobne aj tých rímskych (Mielczarek 1993, 81; Fischer 2012a, 101). Rimania používali dlhú kopiju, existuje však teória, že bola o niečo kratšia ako tá partská (Mielczarek 1993, 81). Používali tiež sedlá podobné tým sasánovským vyobrazeným na reliéfe vo Firūzābāde (Mielczarek 1993, 81–82). Neexistujú žiadne informácie o zbroji, ktorá mohla chrániť

Obr. 11. Rekonštrukcia rímskeho cataphractaria z 1. pol. 3. st. (podle James 2004)

Fig. 11. Reconstruction of a Roman cataphract from the first half of the 3rd century (after James 2004)

kone rímskych cataphractarii v 2. storočí. Napriek tomu však nejaký druh zbroje bol určite používaný, ako je to zdôrazňované u Arriana (*Mielczarek 1993, 82*). Podľa J. Eadieho (*1967, 167*) sa mohlo jednoducho jednať o jednotku obrnených contarii,¹⁷ ktorá bola produktom postupného experimentovania v rámci rímskeho vojenského systému.

Situácia ohľadom neskororímskeho jazdecstva je odlišná. Opisy u Ammiana Marcellina aj Iuliana Apostaty dokladajú ochrannú zbroj, ktorá dôkladne chránila ako jazdca, tak aj koňa.

Obaja autori spomínajú masky pokrývajúce tvár jazdca, tiež ochranu tela a končatín. Oba opisy sa však týkajú vojenských prehliadok, a teda môže byť problematické určiť, čo z opisovaného vybavenia bolo iba súčasťou výzbroje a výstroje na prehliadky a čo sa reálne používalo v boji (*Mielczarek 1993, 82–83; Fischer 2012a, 220*). Tiež sa zdá vysoko pravdepodobné, že cataphractarii a clibanarii boli chránení plášťom z krúžkovej zbroje (*Mielczarek 1993, 83*). Clibanarii mali byť kompletne pokrytí šupinovou alebo krúžkovou zbrojou (*Feugère 2002, 142*).

J. Eadie (1967, 169) naopak zastáva názor, že aj počas 3. a 4. storočia mohli byť tieto jednotky stále iba obrnenými *contarii*. Podobne ako sasánovskí jazdci, ani tí rímski nepoužívali pri jazde strmene (Feugère 2002, 136; Fischer 2012a, 101). V období na prelome 3. a 4. storočia zrejme došlo k zmene vo výzbroji *clibanarii*. Tieto modifikácie boli výsledkom zmeny v taktike a viedli k zavedeniu štítov do výzbroje týchto jednotiek. Podobné zmeny sa odohrali aj v perzskom jazdectve (Mielczarek 1993, 84). Maľby v *Notitii Dignitatum* naznačujú, že neskororímski *cataphractarii* a *clibanarii* používali segmentovanú alebo šupinovú zbroj alebo/a plášť z krúžkovej zbroje, prilbu, štít, meč a kopiju (Mielczarek 1993, 85; Bivar 1972, 275; Feugère 2002, 143; Fischer 2012a, 101).

Dá sa tiež predpokladať, že ich kone boli chránené zbrojou. K nej sa dajú zaradiť exempláre ochranného vybavenia koní z kovových šupín, nájdené v Dure-Europos (obr. 12) (Mielczarek 1993, 85; Bivar 1972, 275; Fischer 2012a, 101).

Krúžková zbroj mala oproti lamelám *clibanarii* alebo iránskych kopijníkov či tradičnej zbroji légii svoje výhody aj nevýhody. Z hľadiska ochrany zjavne nebola lepšia ako lamely, skôr naopak. Naproti legionárskej zbroji mohla ale poskytovať lepšiu ochranu pre miesta spojov a medzier, ale žiadnu výraznejšiu ochranu pred priamym úderom na oblasť hrudníka (Bivar 1972, 277–278; Farrokh 2005, 17). Jedna z výhod krúžkovej zbroje mohla byť ohľadom mobility. Bola ľahšia než akýkoľvek iný druh zbroje podobného rozsahu, poskytovala väčšiu slobodu pohybu a najdôležitejšie zo všetkého – bola chladnejšia, a teda vhodnejšia na boje v klimatických podmienkach Blízkeho východu, čo je nepochybne aj jeden z dôvodov, prečo v týchto oblastiach pokračovalo používanie tohto typu zbroje aj storočia po nástupe plátového brnenia v Európe (Bivar 1972, 277–278). Jednalo sa tiež o druh ochrany, ktorý sa mohol používať navyše s ďalšou zbrojou (Bivar 1972, 278).

Rímska ťažko ozbrojená jazda – *cataphractarii* a *clibanarii* – sa vyvíjala vo viacerých bodoch zhodne s partskou a sasánovskou, avšak zachovala si aj viacero elementov typických pre rímske jazdectvo (Mielczarek 1993, 85).

4.3.3 Stratégia

Podľa Ammiana Marcellina boli sasánovské jazdecké jednotky impozantné, ale chýbala im dlhodobá výdrž v boji. To čiastočne potvrdzuje názor, že elitné jazdecké jednotky v sasánovskej armáde boli zamýšľané ako úderné jednotky, ktoré mali za úlohu rozbiť a/alebo dezorganizovať nepriateľské línie, čo bola kvalita, ktorá sa ukázala ako užitočná počas Iulianovej expedície do Perzie v roku 362 (Farrokh 2005, 31).

Na konci 3. storočia sa rímska pechota naučila, ako odolať úderu sasánovského jazdeckého útoku tým, že doslova stála ako jedna jednotka so stenou zo štítov spojených dokopy. Táto taktika mohla byť úspešná, pokiaľ pechota zotrvala na svojom mieste a udržala si disciplínu (Farrokh 2005, 31). Ako odpoveď na rímsko-byzantské taktiky Sasánovci vyvinuli určité protiopatrenia. V jednom z nich elitné jazdecké jednotky Aswārān podnikli svoj zvyčajný útok pred hlavnou armádou. V momente, keď mali dosiahnuť rímske línie, sa stiahli na pravé a ľavé krídlo. To umožnilo ťažkej pechote, ktorá tento útok nasledovala, priblížiť sa a zaútočiť, čo nepriateľa, ktorý očakával boj s jazdectvom, prekvapilo (Farrokh 2005, 31).

Zo Strategikonu pochádzajú informácie o rímskych jazdeckých formáciách v 4. a 5. storočí. Tieto formácie pripomínali falangy klasického Grécka – pravé krídlo, ľavé krídlo a stred tvorené samostatnými skupinami, ale celkovo boli zostavené ako jednotná línia. Zo Strategikonu je tiež známe, že nebolo žiadne zaistenie zálohy, a že by ani nebolo užitočné. Celý boj, akonáhle sa objavila príležitosť, závisel na jed-

Obr. 12. Kónská zbroj zo železných šupín z Dury-Europos (foto J. Jiřík)

Fig. 12. Horse armour made of iron scales from Dura-Europos (photo by J. Jiřík)

nom drvivom útoku. Na to museli byť sústredené všetky dostupné sily (*Bivar 1972, 289*).

Takáto ťažkopádna taktika bola nebezpečná, ak armáda čelila šípom a flexibilným manévrom, používaných napríklad Hunmi a Avarmi. Lukostrelci na koňoch mohli odraziť útok clibanarii, a ak nie, mohli spôsobiť straty a vyčerpať nepriateľa, pričom pokračovali v ústupe (*Bivar 1972, 289*). Formácia, ktorá bola navrhnutá špeciálne na vyhnutie sa týmto nebezpečenstvám, pripomínala jazdeckú verziu rímskeho manipulu. Základom bola dvojité línie namiesto jednoduchej. Druhá línia, tvorená tretinou celkovej sily, poskytovala všestrannú ochranu a slúžila

ako záloha v prípade mimoriadnej situácie (*Bivar 1972, 289*). Frontálna línia tvorená dvoma tretinami sily bola rozdelená na 3 časti, ako sa spomína vyššie (*Bivar 1972, 289*).

Cataphractarii a clibanarii museli, vzhľadom na rozdiely vo svojej výzbroji a výstroji, na bojovom poli používať odlišné taktiky. Malé kone, ktoré oba druhy jednotiek používali, mohli svojich jazdcov niesť po bojovom poli v priamej línii, ale bez strmeňov bola jazdcova stabilita pri najlepšom neistá. To bolo kritické predovšetkým pre clibanarii, menej pre cataphractarii, ktorí sa v prípade straty pozície mohli aspoň postaviť a bojovať (*Eadie 1967, 172*).

Rímsky *cataphractarius* je obvyčajne zobrazovaný ako bodajúci svojho súpera držiac *contus* v jednej ruke. Keďže tento úkon vyžaduje značný balans, dá sa predpokladať, že mobilita jazdca nebola celkom obmedzená jeho zbrojou. Nanešťastie, umelecké stvárnenia nie sú dostatočné na to, aby sa dala presne určiť taktika *clibanarii* (Eadie 1967, 172). Vzhľadom na to, že väčšina ich tela bola pokrytá zbrojou, sa ako jediný možný druh stratégie javí *charge à fond*. Preto sa dá predpokladať, že *clibanarius* mohol efektívne bojovať iba za ideálnych podmienok – na rovnom povrchu, v miernych teplotách a proti nenápaditému súperovi (Eadie 1967, 172–173).

Zvyčajne boli jednotky ťažkej jazdy schopné podniknúť jeden čelný útok v tesnej formácii. Ak sa nepriateľovi podarilo opäť uzavrieť bojovú líniu po tom, čo sa línia *cataphractarii* prelomila, alebo dokonca jazdcov úmyselne prepustiť, potom ich útok zlyhal a, podobne ako s helenistickými vojnovými slonmi, sa s nimi dalo ľahko bojovať zozadu, izolovať ich v menších skupinách a následne imobilizovaných obrnených jazdcov poraziť (Fischer 2012a, 101).

Oba typy jednotiek boli nasadzované proti neobrnenej jazdeckej alebo proti pechote (Eadie 1967, 172–173). Na boj s obrnenou jazdou sa vytvárali rôzne taktiky. Najlepším typom obrany bol nápaditý útok – snaha potknúť bežiace kone alebo útok na nechránené časti jazdca (stehná) a koňa (brucho). Prípadne protivník mohol simulovať útek a využiť prostredie na zníženie bojových schopností a výdrž obrnenej jazdy (Eadie 1967, 173).

Napriek nepraktickosti, ktorú mohla ťažká jazda – predovšetkým *clibanarii* – vykazovať, rímska armáda prijala tento typ boja primárne ako odpoveď na silnejší tlak na hraniciach – hlavne na východe – a na potrebu silnejších a flexibilnejších jednotiek jazdeckva (Eadie 1967, 173).

5. Záver

Oblasť, kde mohlo dôjsť k preberaniu vplyvov zo Sasánovskej ríše Rímskou ríšou, je nepochybne tá vojenská. Perzský vplyv sa však neobmedzoval len na armádu, ale dotýkal sa aj mnohých iných aspektov života vtedajších obyvateľov Rímskej ríše.

Oblasť starovekej Perzie nebola Rimanom neznáma, so svojimi východnými susedmi sa stretávali dávno pred vznikom Sasánovskej ríše a na oboch stranách existovalo vzájomné ovplyvňovanie. Vojenské ťaženia sasánovských panovníkov, najmä Ardašira I., Šapura I., Narsého či Šapura II. zintenzívnili kontakt medzi Rímom a Perziou a stáročia trvajúce vojenské konflikty vyvolali u Rimanov naliehavú potrebu prispôsobiť svoju armádu a výstroj svojich vojakov staronovému nepriateľovi.

Vo všeobecnosti možno usúdiť, že sasánovské vplyvy na zmeny rímskej výstroje, výzbroje a organizácie armády skutočne existovali a neboli zanedbateľné. Jednoznačné preukázanie konkrétnych prvkov, ktoré rímske vojsko prevzalo od sasánovského, je však podstatne ťažšie. Ako už bolo spomenuté v jednej z predchádzajúcich kapitol o archeologických prameňoch (viac v kap. 2.2.), dostupnosť relevantných prameňov túto úlohu ešte viac komplikuje.

Na základe toho by sa jednotlivé prvky súvisiace s vojenským priestorom, o ktorých sa hovorí v tomto článku, dali v zásade rozdeliť do dvoch kategórií – prvú kategóriu tvoria tie, pri ktorých sa dá pomerne presvedčivo preukázať východný vplyv. Sem by sa dali zaradiť hrebeňovité prilby, najmä vďaka nálezu takzvanej perzskej prilby z Dura-Europos, a opasky s kruhovou záponou, ktorých východný pôvod veľmi presvedčivo demonštruje S. Hoss vo svojej práci. Pri týchto kategóriách sa zároveň dá predpokladať, že sa skutočne jedná o sasánovský vplyv.

Nakoniec sem môžu byť zaradené rímske jednotky *cataphractarii* a *clibanarii*, ktorých perz-

ský pôvod je nepopierateľný. Určiť, či sa jedná konkrétne o prvok aspoň čiastočne prevzatý už od Partov alebo až od Sasánovcov, respektíve ide o kombináciu vplyvov z oboch ríš, ktoré sa do Ríma dostávali počas dlhšieho obdobia, je dosť problematické. Prípadný vplyv na začlenenie tohto typu jazdy do rímskeho vojska mohli mať aj kmene Sarmatov. Zmeny v stratégii používanej počas bojov úzko súviseli aj s tým, že sa s nimi Rimania čoraz častejšie stretávali na bojiskách a že následne tento typ jednotiek preberali do svojej armády a v nasledujúcich obdobiach prudko zvyšovali ich počet.

Druhú kategóriu predstavujú tie prvky, u ktorých sa východný vplyv len predpokladá, a hoci existujú dôkazy pre túto hypotézu, nie sú ani dostatočne početné ani dostatočne presvedčivé na to, aby jednoznačne presvedčili všetkých odborníkov. Patria sem najmä meče, predovšetkým neskoroantické *spathae* a nárast ich proporcií v tomto období. Hoci existuje spojitost medzi používaním tohto typu meča a bojmi Rimanov so Sasánovcami, *spathae* sa v rímskej armáde začali používať ešte pred oficiálnym vznikom Sasánovskej ríše a sú spojené aj s výrazným sarmatským vplyvom. Zaujímavým prvkom sú meče s rukoväťami v tvare orla, ktoré sa nachádzajú na vyobrazeniach sasánovských pamiatok a mohli by poukazovať na opačný proces – preberanie rímskych vojenských prvkov perzskými susedmi. Takýto proces nepochybne nebol ojedinelý a existoval aj v iných aspektoch života vtedajších ľudí. Prenos inšpirácie a vplyvov totiž nikdy nie je iba jednostranná záležitosť.

Presvedčivo dokázať konkrétne momenty, pri ktorých došlo ku kontaktu rímskych vojakov s perzskou výzbrojou a výstrojou, ktorá ich mohla inšpirovať k prebratiu niektorých elementov, je tiež problematické. Na základe dostupných prameňov by sa dalo usudzovať, že jedným z najčastejších takýchto momentov mohli byť samotné bitky, ktorých sa odohralo veľké množstvo, vrátane tých spomínaných v histo-

rickom kontexte v tomto článku. Ako uvádzajú M. C. Bishop a J. C. N. Coulston (2006, 26), veľké množstvo ešte použiteľnej výzbroje a výstroje bývalo po bitkách vyzbieraných a druhotne využitých. Vzhľadom na množstvo vojenských stretov medzi sasánovskými a rímskymi armádami sa rímski vojaci dostávali do kontaktu s perzskými zbraňami dosť často a mohli tie prvky, ktoré sa im zdali vhodné či užitočné, aplikovať aj na svoju výstroj a výzbroj.

Ďalším podobným momentom mohli byť tiež dezercie rímskych vojakov na perzskú stranu, ako to uvádza Cassius Dio v súvislosti s prvým ťažením Ardašira I. proti Rímskej ríši. Títo dezertéri sa teda dostali priamo do kontaktu s perzskými zbraňami a mohli tak sprostredkovať tieto vplyvy späť na rímsku stranu. Podobne mohlo dochádzať aj k dezerciam opačným smerom, pričom by si takýto perzskí vojaci bezpochyby doniesli svoje zbrane so sebou na rímsku stranu. Inou možnosťou kontaktu mohli byť aj prípadné zajatie, ako príklad by mohlo poslúžiť zajatie rodiny a ďalších príslušníkov perzskej strany za vlády kráľa Narsého. Po bitke pri Edesse došlo k zajatiu a presídleniu veľkého množstva rímskych vojakov, bolo by teda možné predpokladať, že po bitkách, ktoré skončili naopak víťazne pre Rimanov, sa do zajatia dostali perzskí vojaci. Tí by si zase so sebou do rímskeho prostredia doniesli vlastné zbrane.

Rimania ťažili zo svojich kontaktov a stretov so Sasánovskou ríšou a dokázali ich využiť vo svoj prospech. Na jednej strane bolo pre nich potrebné prispôbiť svoju vojenskú mašinériu, aby mohli efektívne čeliť svojmu nepriateľovi, na druhej strane robili to, v čom Rím vždy vynikal – preberali od svojich rivalov prvky, ktoré im vyhovovali, samozrejme s vhodnými modifikáciami, prispôbovali si ich a následne ich využili na svoju obranu a prípadnú expanziu.

Téma rímsko-sasánovských vzťahov a vplyvov, ktoré z týchto vzťahov vyplývali, nie je zatiaľ úplne podrobne preskúmaná. Ale ako je vidieť

aj v tomto článku, ktorý na skúmanie vyberá len liť množstvo nových informácií, ktoré pomôžu malý obmedzený počet s ňou spojených prvkov, osvetliť tie oblasti a obdobia rímskych dejín, má veľký potenciál do budúcnosti. Môže odha- ktoré boli donedávna skôr okrajové.

- 1) Text článku vychádza z autorkinej bakalárskej práce – Doklady vojenských konfrontácií medzi Rímskou ríšou a Novoperzskou ríšou v období neskorého principátu a neskej antiky v archeologických prameňoch, ktorú viedol PhDr. Jan Jílek, Ph.D.
- 2) Ardašir I. vládol Novoperzskej ríši v rokoch 224–240.
- 3) Šapur I. bol synom a nasledovníkom Ardašira I., vládol Novoperzskej ríši v rokoch 240–272.
- 4) Narsē vládol Novoperzskej ríši v rokoch 293–302.
- 5) Ibn Rustah, Ahmed [online]. [cit. 10–12–2021]. Dostupné na: <<https://muslimheritage.com/people/scholars/ibn-rustah-ahmed/>>.
- 6) Medzi tie hlavné práce zameriavajúce sa na východnú oblasť patria: *James, S. 2004: Excavations at Dura-Europos 1928–1937 Final Report VII: the Arms and Armour and other Military Equipment. London*; *Tucker D. 2010: Ardashir at Hatra. In: R. Rollinger – B. Gufler – M. Lang – I. Madreiter (eds): Interkulturalität in der Alten Welt, Vorderasien, Hellas, Ägypten und die vielfältigen Ebenen des Kontakts. Wiesbaden, 635–653*; *Lillington Martin, C. 2007: Archaeological and ancient literary evidence for a battle near Dara gap, Turkey, AD 530: topography, texts and trenches. In: A. S. Lewin – P. Pellegrini (eds): The Late Roman Army in the Near East from Diocletian to the Arab Conquest: Proceedings of a colloquium held at Potenza, Acerenza and Matera, Italy. Oxford, 299–312*; *Magness, J. 1992: A re-examination of the archaeological evidence for the Sasanian Persian destruction of the Tyropoeon Valley. BASOR 287, 63–74*; *Richmond, I. A. 1962: The Roman siege-works of Masada, Israel. JRS 52, 142–155. (Whately 2013, 151).*
- 7) Huff, D. *ARCHEOLOGY iv. Sasanian* [online]. c1986, last revision 11th of August 2011 [cit. 14–02–2022]. Dostupné na: <<https://iranicaonline.org/articles/archeology-iv>>.
- 8) Huff, D. *ARCHEOLOGY iv. Sasanian* [online]. c1986, last revision 11th of August 2011 [cit. 14–02–2022]. Dostupné na: <<https://iranicaonline.org/articles/archeology-iv>>.
- 9) *Cassius Dio, Historia Romana, Vol. IX, LXXX, 4.1–2.*
- 10) *The Sasanian Rock Reliefs at Naqsh-e-Rustam and Naqsh-e-Rajab* [online]. [cit. 13–10–2021]. Dostupné na: <<https://oi.uchicago.edu/collections/photographic-archives/persepolis/sasanian-rock-reliefs-naqsh-e-rustam-and-naqsh-e-rajab>>; *Naqš-e Rustam* [online]. c1998, last revision on 13th of August 2020 [cit. 13–10–2021]. Dostupné na: <<https://www.livius.org/articles/place/naqs-e-rustam/>>.
- 11) Kartūr bol veľkňazom a zakladateľom zarathuštrovskej cirkvi, hral tiež dôležitú úlohu v politike 3. st. n. l.
- 12) Bahrām V. Gōr vládol Novoperzskej ríši v rokoch 420–439
- 13) Yazdgard II. vládol Novoperzskej ríši v rokoch 439–457
- 14) Pre podrobnejšie informácie k problematike typológie a chronológie mečov typu spatha viď: *Biborski, M. – Ilkjær, J. 2006: Illerup Ådal: Die Schwerter Und Die Schwertscheiden. Vols. 11–12. Aarhus.*
- 15) K problematike sarmatských prvkov a vplyvov viď: *Simonenko, A. 2001: Bewaffnung und Kriegswesen der Sarmaten und der späten Skythen im nördlichen Schwarzmeergebiet. Eurasia Antiqua 7, 187–327.*
- 16) Fabricae boli súčasťou nového systému produkcie zbraní zavedeného cisárom Diocletianom v 3. st. n. l.
- 17) Členovia rímskej jazdy používajúci ako zbraň dlhú kopiju – *contus* (Eadie 1967, 167).

Bibliografia

- Ahmad, S. N. 2015: A new Sasanian helmet in the Musée d'Art Classique de Mougins. *Historia i Świat* 4, 135–156.
- Biborski, M. – Ilkjær, J. 2006: *Illerup Ådal: Die Schwerter Und Die Schwertscheiden. Vols. 11–12. Aarhus.*
- Biborski, M. 2017: Rzymskie miecze obosieczne z rękojęściami w kształcie głowy orla. *Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina VI*, 51–64.
- Bishop, M. C. – Coulston, J. C. N. 2006: *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome.* Oxford.
- Bivar, A. D. H. 1972: Cavalry Equipment and Tactics on the Euphrates Frontier. *Dumbarton Oaks Papers* 26, 271–291.
- Coulston, J. C. N. 2013: Late Roman Military Equipment Culture. In: N. Christie – A. Sarantis (eds.): *War and Warfare in Late Antiquity. Current Perspectives.* Boston, 463–492.
- Dignas, B. – Winter, E. 2007: *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals.* Cambridge.
- Dixon, K. R. – Southern, P. 1996: *The Late Roman Army.* New Haven.
- Drijvers, J. W. 2009: Rome and the Sasanid Empire: Confrontation and Coexistence. In: Rousseau, P. (ed.): *A Companion to Late Antiquity.* New Jersey, 441–454.
- Dwyer, B. – Farrokh, K. – Khorasani, M. M. 2020: Sasanid Armor: Background, Development and Technology. *Shedet* 7, 145–183.
- Eadie, J. W. 1967: The Development of Roman Mailed Cavalry. *The Journal of Roman Studies* 57, 161–173.
- Edwell, P. 2021: Rome and Persia at War. Imperial Competition and Contact, 193–363 CE. Abingdon/New York.
- Farrokh, K. – Karamian, G. – Kubik, A. – Taheri Oshterinani, M. 2017: An Examination of Parthian and Sasanian military Helmets (2nd century BC – 7th century CE). In: G. Karamian – K. Maksymiuk (eds.): *Crowns, hats, turbans and helmets. The headgear in Iranian history. Volume I: Pre-Islamic Period.* Siedlce-Tehran, 121–163.
- Farrokh, K. 2005: *Sassanian Elite Cavalry AD 224–642.* Oxford.
- Farrokh, K. 2007: *Shadows in The Desert. Ancient Persia at War.* Oxford.
- Feugère, M. 2002: *Weapons of the Romans.* Stroud.
- Fischer, T. 2012a: *Die Armee der Caesaren. Archäologie und Geschichte.* Regensburg.
- Fischer, T. 2012b: Zur Dolchauhängung im späten 2. und frühen 3. Jahrhundert n.Chr. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 208, 59–70.
- Fischer, T. 2016: Zu römischen Kavalleriehelmen der frühen und mittleren Kaiserzeit. *Journal of Roman Military Equipment Studies* 17, 101–112.
- Frye, R. N. 1984: *The History of Ancient Iran.* München.
- Frye, R. N. 2008: The Sassanians. In: A. K. Bowman – A. Cameron – P. Garnsey. (eds.): *The Cambridge Ancient History. The Crisis of Empire A.D. 193–337.* Cambridge, 461–480.
- Gawronski, R.A. 2018: Roman Horsemen against Germanic Tribes. *The Rhineland Frontier Cavalry Fighting Styles 31 BC – AD 256.* Warsaw.
- Harl, O. 1998: Die Kataphraktarier im römischen Heer. *Panegyrik und Realität. Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 43, 601–627.
- Hekster, O. 2008: *Rome and Its Empire, AD 193–284.* Edinburgh.
- Hoss, S. 2015: The Origin of the Ring Buckle Belt and the Persian Wars of the 3rd Century. In: Ferdinand Vagalinski, L. – Sharankov, N. (eds.): *Limes XXII: Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria.* Sofia, 319–326.
- James, S. 2004: The Excavations at Dura Europos conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters 1928 to 1937. Final Report VII. The Arms and Armour and other Military Equipment. London.
- Junkelmann, M. 1992: *Die Reiter röm. Teil III, Zubehör, Reitweise, Bewaffnung.* Mainz.
- Kazanski, M. – Mastikova, A. 2007: Tsibilium II. La nécropole apside de Tsibilium L'étude du site. *British Archaeological Reports Vol. 2. BAR. International Series*, 1–164.
- Khorasani, M. M. 2006: Arms and Armor of Achaemenians and Sassanians. *Fezana Journal*, Summer Issue, 87–92.
- Kubik, A. L. 2016: Introduction to studies on late Sasanian protective armour. The Yarish-Mardy helmet. *Historia i Świat* 5, 77–105.

- Le Bohec, Y. 2015: The Encyclopedia of The Roman Army. New Jersey.*
- Mielczarek, M. 1993: Cataphracti and Clibanarii. Studies on the Heavy Armoured Cavalry of the Ancient World. Łódź.*
- Miks, Ch. 2007: Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. Kölner Studien zur Archäologie der Römischen Provinzen 8. Rahden/Westf.*
- Miks, Ch. 2008: Vom Prunkstück zum Altmetall – Ein Depot spätrömischer Helmteile aus Koblenz. Forschungen am Römisch-Germanischen Zentralmuseum 4. Mainz.*
- Miks, Ch. 2014: Ein spätrömischer Depotfund aus Koblenz am Rhein. Studien zu Kammhelmen der späten Kaiserzeit. Kataloge Vor- und Frühgeschichtlicher Altertümer Band 4. Mainz.*
- Nicolle, D. 1996: Sassanian Armies. The Iranian Empire early 3rd to mid-7th centuries AD. Stockport.*
- Overlaet, B. J. 1982: Contribution to Sasanian Armament in Connection with a Decorated Helmet. Iranica Antiqua XVII, 189–211.*
- Palermo, R. 2019: On the Edge of Empires. North Mesopotamia During the Roman Period (2nd – 4th c. CE). Studies in the History of the Ancient Near East. Abingdon/New York.*
- Rajtár, J. – Žundálek, I. 2021: Ein bronzener Adlerkopfgreif aus Hurbanovo, Slowakei. Römisches Österreich. Jahresschrift der österreichischen Gesellschaft für Archäologie 44, 207–216.*
- Richter, D. 2010: Das römische Heer auf der Trajanssäule. Propaganda und Realität. Ruhpolding.*
- Shelagh, G. 1995: Roman Military Architecture on the Eastern Frontier, vol 1. Amsterdam.*
- Simonenko, A. 2001: Bewaffnung und Kriegswesen der Sarmaten und der späten Skythen im nördlichen Schwarzmeergebiet. Eurasia Antiqua 7, 187–327.*
- Szagos, E. – Vaday, A. 2021: A Late Roman Spatha. Slovenská archeológia 69, Suppl. 2, 281–289.*
- Whately, C. 2013: War in Late Antiquity: Secondary Works, Literary Sources and Material Evidence. In: Christie, N. – Sarantis, A. (eds.): War and Warfare in Late Antiquity. Current Perspectives. Boston, 101–151.*

Internetové zdroje

- Huff, D. *ARCHEOLOGY iv. Sasanian* [online]. c1986, last revision on 11th of August 2011 cit. 14–02–2022]. Dostupné na: <<https://iranicaonline.org/articles/archeology-iv>>.
- The Sasanian Rock Reliefs at Naqsh-e Rostam and Naqsh-e Rostam* [online]. [cit. 13–10–2021]. Dostupné na: <<https://oi.uchicago.edu/collections/photo-graphic-archives/persepolis/sasanian-rock-reliefs-naqsh-e-rostam-and-naqsh-e-rostam>>.
- Ibn Rustah, Ahmed* [online]. [cit. 10–12–2021]. Dostupné na: <<https://muslimheritage.com/people/scholars/ibn-rustah-ahmed/>>.
- Strata Diocletiana* [online]. [cit. 10–12–2021]. Dostupné na: <<https://memim.com/strata-diocletiana.html>>.
- Naqsh-e Rostam* [online]. c1998, last revision on 13th of August 2020 [cit. 13–10–2021]. Dostupné na: <<https://www.livius.org/articles/place/naqsh-e-rostam/>>.

Archaeological evidence of Sasanian influence on the military of the Roman Empire in the Late Principate and Late Antiquity

In AD 224, an old rival has reappeared on the eastern borders of the Roman Empire. It was embodied by the Sasanian Empire, which replaced the then already declining Parthian Empire. Its founder, Ardashir I, after consolidating his power, turned his attention to the Roman Empire and thus began an era lasting for several centuries, in which the periods of peace alternated with periods of large-scale military campaigns with varying success on both sides.

During Ardashir's campaign, which was preceded by the desertion of several Roman soldiers, the Romans suffered their first major defeat by losing the city of Hatra, which was of great importance to them. The successful campaign was also continued by Shapur I, who defeated a huge Roman army in the Battle of Barbalissos, captured the especially important city of Dura-Europos and also inflicted a disastrous defeat on the Roman emperor Valerian, immortalizing his success in the form of a monumental stone relief in Naqsh-e Rostam. After a more peaceful period after Shapur's death, the Sasanian campaigns were resumed by Narseh, whose family and nobles were captured by the Romans during one of the battles. Shapur II, whose reign lasted for seventy years, tried to regain all the previously lost Persian territories. In 362, Roman emperor Julian began a campaign in Persian territory, but after initial successes, he was killed in a battle in 363. During the reign of Bahram V and his successor Yazdegerd II, there were other military conflicts, but because neither side was able to achieve significant success, a peace treaty was signed. After Yazdegerd's death, large-scale armed conflicts ceased to occur for a long time, as both empires were preoccupied with other problems.

Although it proved to be quite problematic to unequivocally identify the specific moments when Persian influences took place, all the military conflicts described above provided possible points at which this adoption of influences and their subsequent use to modify Roman weapons may have occurred. These were primarily the battles themselves, after which it

was common to collect the enemy's weapons, but it could have also been the desertion of soldiers, or capturing the members of the enemy's party, as was, for example, the case with Narseh.

The selected examples of Roman equipment and weapons, on which I tried to prove Persian influences, could be divided into two categories according to the extent to which it is possible to prove Persian influence on them, based on the available sources and archaeological finds. However, an unambiguous proof of the transfer of these influences turned out to be quite problematic. The first category includes objects in which the Sasanian influence can be demonstrated relatively convincingly. These include crested helmets, whose production was significantly simplified and accelerated in the 3rd century. These helmets were made of several simple pieces, including the characteristic crest or plume. The source of inspiration for this change was convincingly demonstrated by S. James. It has probably been the Persian helmet found in Dura-Europos, which by its parameters can be considered a predecessor of the 4th century Roman helmets.

This category also includes belts with a ring-shaped or square buckle, which began to be used at the end of the 2nd and the beginning of the 3rd century. The most convincing evidence are the depictions of these belts described by S. Hoss, which are found on the stone reliefs of Shapur I – Naqsh-e Rostam, Bishapur II and Bishapur III. All three reliefs depict the emperor Philip the Arab wearing a belt with a ring buckle, and emperor Valerian wearing a belt with a square buckle. In the additional registers of the Bishapur II and Bishapur III reliefs, there are also other figures wearing ring-buckle belts.

The equestrian units of *cataphractarii* and *clibanarii*, which in the course of the 3rd century became a more numerous part of the Roman army, can also be included in this category. Their more significant position in the Roman army was a consequence of the wars with Sasanian Persia. The increase in the number of this type of troops and the more frequent

encounters between the Romans and the Persian cavalry also led to several changes in the strategy used by the Roman army.

The second category consists of those examples of weapons and equipment, for which Sasanian influence is only assumed, and although there is evidence for this hypothesis, it is neither numerous nor convincing enough to unequivocally persuade all experts. Mainly the swords, more precisely the long spatha-type swords, can be included here. The period of the 2nd and 3rd centuries saw a significant increase in the size of sword blades, which are traditionally associated with the battles of the Romans with their neighbours to the east, but due to the lack of archaeological evidence from the Persian environment and the fact that some Roman troops used spatha-type swords already before the 2nd century, it is not possible to clearly prove that these changes were due to Sasanian influences.

An interesting example of possible proof of the adoption of influences, which occurred in the opposite direction, are the depictions of Sasanian rulers and members of the Sasanian elite with a sword whose hilt is shaped like an eagle's head, which was common to certain circles of Roman society. These swords thus could have been inspired by original weapons from the Roman Empire.

The Romans benefited from their contacts and clashes with the Sasanian Empire and were able to use them to their advantage. They often took elements from their rivals that they were able to use, adapted them and then continued to use them.

The topic of Roman-Sasanian relations clearly shows a great potential for the future. It can reveal a wealth of new information that will help illuminate those areas and periods of Roman history that were, until recently, rather marginal.

Bc. Kristína Šebůková

- Katedra klasickej archeológie, FF
Trnavská univerzita v Trnave
sebokova.kristina@gmail.com
-

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.